

דבורה שריבוים
SCHREIBUM DVORA

פֶּשֶׁר הַחֲלוּמוֹת
בִּיצִירוֹתָיו שֶׁל
ש״י עֲגִנוֹן

פפירוס
בית ההוצאה
באוניברסיטת תל-אביב

1993

ביקור האורח מ'אורח נטה ללון'

פעם אחת אמרתי לאדם אחד
שנפצע במלחמה ונפגע בפרעות,
מה זה, מעולם לא שמעתי אותך
מזכיר את המלחמה או את הפרעות.
אמר לי, מזכיר אדם צרתו לאחר
שיצא ממנה ואני עדיין עומד בה.

(אורח נטה ללון, עמ' 116)

הביקורת ובעיקר ג' שקד, עמדו על כך ש'דמות המספר' ב'אורח נטה ללון' היא שמעניקה את ממד העומק והמורכבות האמנותית לרומן זה. העמדה שמתוכה מספר 'האורח' את רשמי ביקורו, מתבררת עד מהרה מן השם 'אורח נטה ללון', נוסח 'אורח לרגע רואה כל פגע', והיא שיוצרת את המרחק שממנו מסופר הסיפור. המרחק הזה מתגלה כמבנה יסודי וכטראנספורמטור לחומרים שמהם מורכב הרומן. דרכו עוברים, הן הצורות והן התכנים, תהליך המותיר בהם סימני היכר, מעניק להם אופי מיוחד ועושה את 'אורח נטה ללון' ליצירה בעלת יחוד במכלול יצירותיו של עגנון. בצורה יותר ספציפית ניתן לומר, כי במקרה זה, מרחק העמידה של המספר מן המסופר יוצר נקודת-תצפית כזאת, שדרך ראייתה מתגלה למתבונן תמונה דיאלקטית, רבת פרטים, מרוחקת במידה מסוימת ומתפרסת לרוחב. מה שהעין תופסת מתפרק לקצוות דואליים ניגודיים, הואיל והוא מכיל בתוכו את כל קשת הגירויים המנוגדים, כמו התמונות הקינסטטיות של אֶשֶׁר (Esher), למשל, שאינן מניחות לעיניים ואינן מאפשרות להן לקבץ את הנראה, אלא מכריחות אותן להמשיך לנוע ולרצד בין הצדדים השונים. הראייה הזאת מייחדת את הרומן בכך שכל המתקיים בו מסופר מעמדת התצפית של 'האורח'. למרות מהותם הקשה של הסיפורים על החורבן שלאחר מלחמת-העולם הראשונה וכוחם לגלות את העולם היהודי בטראגיות שלו, עובר לאורכם מעין חוט אירוני, שמקורו באותו ריחוק

אשר מאפשר לנטרל במידה רבה את ההשפעה הטראגית האינטנסיבית של הסיפורים. עמדת ה'מרחק' האסתטי היא, במובן זה, מנגנון הגנה של המספר שבא להגן עליו מחדות של כאב וחרדה, שאלמלא נתקיים, אולי לא היה אפשר לו ולקוראים לעמוד בהם. לקראת סוף שהותו בעיר, מעיד על עצמו 'האורח' שאת הספר לא כתב בזמן שהותו בשבוס.

וכאן צריכני ליתן טעם, אם סופר אני היאך העברתי את הזמן ולא כתבתי דבר כל אותם הימים שהייתי שרוי בשבוס. אלא אם בא דבר ומקיש על לבי אני שולחו. חוזר ומקיש, אני אומר אי אתה יודע שאני שונא ריח הדיו. כיון שאני רואה שאין לי המלטה ממנו הריני עושה, ובלבד שלא יטרידני מכאן ולהבא. אותם הימים שעשיתי בעירי באו דברים הרבה והקישו על לבי. כיון ששלחתי אותם הלכו להם ולא חזרו אצלי.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 420)

עובדה זאת, יש בה חשיבות רבה להבנת המרחק מן החומר המסופר, המוצע כאן כמאפיין מבני של הרומן ולא רק כתו סגנוני או כהתכוונות של 'האורח' להציג את עצמו באמצעות פרטים ביוגרפיים של דומות או של שונות בין הדברים, כפי שהתרחשו וכפי שהוא מבקש להציג אותם בסיפורו.¹ יש בעובדה זאת, שה'אורח' לא כתב דבר כל זמן שהיה שרוי בשבוס, כדי לשפוך אור על אישיותו, על המשבר העמוק שהיה נתון בו ועל משמעות היותו סופר. בעיות אלה מתגלות כמרכזיות ב'אורח נטה ללון' והן מעצבות את אופי היצירה. בתוך הרומן מתרחש מאבק דינאמי בין שני כוחות מנוגדים על מרכזיותם בעיצוב תמונת העולם המתגלה בו. מצד אחד — כוחה של שבוס, של אנשיה ושל העם היהודי בכללותו העומד מאחוריהם, להיות הגיבור הראשי של הרומן, ולעומתם — סיפורו האישי של 'האורח' המכיל את שבוס בתוכו, מבטא אותה דרך עצמו ויש בכוחו להחיל את הדרך, שבה הוא חווה את המפגש עם שבוס, על העולם המסופר. כידוע, ביקר עגנון בשבוס — האנלוגיה הפיקטיבית של עיר הולדתו בוצאץ' — ב-1930. 'אורח נטה ללון' הוא רומן הבא לתאר את הרס החיים היהודיים אחרי מלחמת העולם הראשונה כפי שנתגלה למבקר בעירו.

הספר פורסם לראשונה בגיליונות 'הארץ' בין ה-18 באוקטובר 1938 וה-7 באפריל 1939, ערב מלחמת העולם השנייה. אברהם באנד² טוען ש'אורח נטה ללון' משקף לא את מאורעות בוצאץ' — כפי שנתגלו לו 'לאורח' בביקורו, אלא את מאורעות 1937-1939, זמן כתיבת הרומן. באנד אומר כי כל יצירה ראויה להיקרא ככבואה של הלך-הרוחות ותפיסת-העולם של היוצר בשעת כתיבתה. לענייננו, חשוב, כאמור, לציין, ש'אורח נטה ללון' נכתב שנים אחר ביקורו של עגנון בעיר. אפשר שהאמירה כי 'מוכיר אדם צרתו לאחר שיצא ממנה' נכונה למקרה זה במיוחד, ואפשר שיש באמירה זאת אמת כללית יותר בדבר יכולת ליצור מתוך מרחק מעורבות מתאים ולא כשהאדם עומד עדיין בתוכם של האירועים. לכאורה, סיפורו של 'האורח' הוא מסמך של עדות, כלומר, ניסיון להביא דברים שקרו לאובייקטיביות. אלא שאין כמוהו מסמך סובייקטיבי שהדברים נמסרים בו דרך עיניים של 'אורח', אף כי הם נמסרים ממרחק זמן רב, ואף שאין הוא מסתיר את זהותו האישית ביצירה. (לעומת יצירות אחרות של עגנון, ב'אורח נטה ללון' הוא נותן סימני זיהוי ברורים לזהות שבינו לבין 'האורח'). אך גם בעניין זה מתגלה הדואליות שלו: ככל ש'האורח' הוא דמות יותר מרכזית ברומן — ומרבית הדמויות והאירועים המסופרים בו, או שהם ייצוגיים לעולמו הפנימי, או שהוא שומע אודותיהם מפי אחרים ומוסר אותם מכלי שני אך תמיד דרך ראייתו האישית — כן הופך הוא להיות דמות מטושטשת וחסרת תכונות אינדיבידואליות משלו — מצב שככל הנראה נוח לו בו מאוד: 'מכל האיגרות שנכתבו לא היה אדם יכול לעמוד על עסקי אני' (עמ' 420). 'האורח' הוא אפוא אדם אשר חוזר לעיר הולדתו, שייך-לא-שייך אליה, ומהלך בה כאורח. אך גם עובדה זאת היא אמת למחצה ולא רק מפני שעגנון נולד בעיר, ונוצר בקרבו את זיכרונותיה, אלא כפי שהולך ומתברר תוך קריאה, כיוון שאף פעם לא השתחרר ולא נגמל מן הקשר התלתי הראשוני שהוא חש כלפיה, למרות המהפכה האישית שעשה כשעלה לארץ. ואמנם, לאור מה שעובר עליו בשבוס בזמן הביקור, יכולה להישאל שאלה בדבר אמיתות ועומק המהפכה האישית שעברה עליו בעלותו לארץ ישראל. הוא עצמו מודע למשמעותה הבעייתית של העובדה שלכאורה הוא גר בארץ ישראל אך אינו נמצא שם באמת. כמו שירוחם חפשי מטיח כנגדו:

למה לא באתי אצלך? כלום היית שם? כשהשתבחת לפני
חברי בארץ שאני הולך אצלך אמרו לי, אותו אדם יצא
לחוצה לארץ.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 87)

על עצמו אומר ‘האורח’, ‘שאותו אדם דר בשני בתים ויודע מה
שנמצא בשניהם’ (עמ' 110), כמי שמכיר את החיים הוא יודע כי אדם
שדר בשני בתים אינו נמצא באף לא אחד מהם באמת והוא קרוע בין
שניהם.

ככל שהקורא מצטרף אל ‘האורח’ ופותח את עצמו לכניסה אל תוך
עולמו, הולכת ונפרסת לפניו תמונת הדואליות המתלווה למציאות
המסופרת על-ידי ‘האורח’ בהיותו ‘האני המספר’ של הסיפורים. יש
בתמונה כזאת משום חוויה של הליכה על-ידי או על פני מציאות
חצויה, מצד אחד – ניסיון לתאר מציאות אובייקטיבית גלויה,
ובמקביל לה, תמונה של מציאות פנימית סמויה וחצויה בין קשר עמוק
לעיר הולדתו, שכאמור, אף פעם לא נפרד מן התלות הראשונית ביחס
אליה, ובאותה עת עצמה של זרות כלפיה, בהיותו אורח במקום שאלי
אין הוא שייך באמת. עמדה רגשית אמביואלנטית כזאת יוצרת ריחוק,
פאסיביות ולפעמים שיתוק בכוחות הרצייה וההחלטה, ואולי יותר
מכול, קושי בהתייחסות אמפאית וחמה לזולת.

אם נבדוק כל אחד מן הסיפורים השוזרים את הרומן, נגלה בהם
ביטויים רבים לעמדה נפשית פאסיבית זאת, של ‘האני המספר’ אותם.
רובם של הסיפורים נמסרים מפי ‘האורח’ על סמך שמיעה מפיהם של
האנשים שבהם הוא פוגש בדרכו ועמם הוא יוצר פגישות-אקראי. רק
פה ושם הוא יוזם פגישה של ממש עם מישהו מתוך רצון והתכוונות.
את קובה מילך, חבר ילדות ושכן, הוא פוגש רק לקראת סוף ביקורו,
הואיל וכמעט כל זמן שהותו בעיר לא הלך לחפש אותו. קובה הוא זה
ששמח ומתרגש לפגוש אותו, מספר לו פרטים אינטימיים וכואבים על
חייו ומזמין אותו לגור עמו בביתו.

לא ‘האורח’ הוא שיזם את ביקורו בחג השבועות בכפר, אצל
הבחורים והבחורות:

שהניחו את עסקי אבותיהם ועובדים את האדמה, כדי
להכשיר עצמם לעבודת ארץ ישראל. והם מתפרנסים
מעמל כפיהם מעבודתם בשדה וברפת אצל האכרים.
ומאחר ששמעו שאני בא מארץ ישראל, הרי הם מבקשים
ממני שאבוא אצלם לחג השבועות.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 260)

נראה מה מרגיש ‘האורח’ כשהחלוצים באים אליו לבית-המדרש
להזמין אותו אליהם:

אותה שעה שבאו הבחורים לבית המדרש נמשכתי אחרי
תלמודי. אמרתי לנפשי, לא דיים שמבטלין אותי מן התורה
אלא שמטריחין אותי לבוא אצלם, הבטתי עליהם כזה
שיושב בכבודו של עולם ובאים ואומרים לו לך עשה
מלאכה שפלה.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 260)

‘המספר’ אינו מסתיר מפנינו את ההתנשאות ואת האמביואלנציה
שהוא חש. לכאורה, יש בכך משום כנות וכוונה מודעת לומר את
הדברים ביושר פנימי קרבי, הכופה עליו דיוק של הבעה. אלא שנראה
כי אין לייחס לגילוי-לב זה יסוד מוטיבציוני של התכוונות, ולא יושר
שמאחוריו קונפליקט, ומתוך הקונפליקט התגברות על רצון להסתיר
משהו שאינו נאה, אלא מידה רבה של היעדר אמפתיה כלפי הזולת
וצורך ‘להיפטר’ מן הרגשות הרעים שהוא חש. במקרה כזה נאמרים
הדברים ללא מרחק של התכוונות בהם ואינם גורמים אי-נוחות
לאומרים, אלא מעין שמחת השתחררות. דווקא חסרונו של ‘עצמי’
המתכוונן בעצמו (observing self), מאפשר למספר עמדה מרוחקת
ודר-ערכית מעין זו. מבנה יסוד כזה, של היעדר היסוד המוטיבציוני
והיעדר מידת רצון שאמור היה להכריע ולבחור, אינו תוצר של מאבק
פנימי אלא העמדת הדברים בשוויון ערך נתון וחסר הכרעה,
המאפיינים את חולשתו לבחור ולהכריע, במצב השבר האישי בו הוא
נתון. ‘האני המספר’ מפליג לפרטי-פרטים של ההתרחשויות הפנימיות
שלו ומוסר אותן ללא העדפה ביניהן. התייחסות מעין זו אופיינית

לרומן 'אורח נטה ללון' כמבנה קיומי ותמונת מציאות דואלית, כפי שהיא מתגלה דרך עיניו של 'האורח'. עמדת התבוננות בעולם שאיבד את שלמותו, מתוך מצב של אמביוואלנציה וריחוק רגשי, מאפשרת התייחסות מדויקת, נקייה מרגש ומנקיטת עמדה ולא פעם פוגעת בחוסר רגישותה בזולת. עמדה פאסיבית ומתבוננת כזאת, מתהווה כמנגנון הגנה על 'עצמי' פגוע וחלש, נפרטת ב'אורח נטה ללון' לתימות סיפוריות רבות, המסופרות מתוך צפייה בנעשה סביבו, על-ידי מי שרואה את הפרטים כולם, ללא מסתור מחדות ראייתו, כשהוא הינו הרואה שאינו נראה. מתוך עמדת שבר נפשי מתפרקת גם הראייה לשברים ומאבדת את שלמותה. תוך כדי כך הולכת ומתגבשת המשאלה למצוא את שלמות הנפש. השלמות של טרם היות השבר נשמרת בזיכרון האישי ובזיכרון הקולקטיבי של הגיבורים ושל 'המספר' ומעוררת נהייה מתמדת אל העבר. הגעגועים לשלמות שהיתה בעבר מתארגנים גם בכיווניותם ההפוכה והם מושלכים כציפייה אל העתיד, כביכול משם יוכלו לשוב לשלמות הראשונית. ב'אורח נטה ללון' חוברות סיבות נוספות על זו של דמותו ואופיו של 'האורח' המספר את סיפורו, להעמדת עולם ששלטת בו תחושה עמוקה של שבר קולקטיבי ואישי, הן משום גבולות הרומן, הקבועים בתוך הזמניות הנתונה מראש על-ידי הביקור; הן משום מבנה 'הרומן המחובר', העשוי חלקים חלקים, המוות מראש על המבנה הקלאסי של הרומן הסיבתי; והן משום הגדרת השבר האישי והלאומי כעצם נושא היצירה. המפגש עם העולם השבור של שבוש מצטרף לשבירות הרגשית של 'האני המספר', ויוצר את האכזבה המיוחדת של התמונה המתגלה. חרדה ואימה רוחשות מתחת לפני השטח, מלוות בהרגשה שהכול כבר קרה, וגם האסונות התרחשו כבר, והם קשים כל-כך שאין כלל טעם להמשיך ולחפש להם פתרונות. רגל העץ של דניאל ב"ח, יד הגומי של גומוביץ ואפו החסר של איגנץ, אינם ניתנים לתיקון עוד. מדי פעם מעיר 'האורח' הערות על עצמו, ומבין השיטין אנו למדים עליו מה שאין הוא מספר בגלוי. שהוא בעיר מתארכת ומערערת לאט לאט את חומת הריחוק מן העיר ומאנשיה שבה הוא מקיף את עצמו. דברים שאותם הוא אומר על ר' חיים, שמרוב שהוא מבקש לכפר על חטאיו הוא מזניח את ילדיו, פועלים בסיפור כההליכים מקבילים ותואמים יפה גם את 'האורח':

שמעתי שהוא מטפל ביתומיו של חנוך ואילו על יתומותיו החיות אינו נותן דעתו.

(אורח נטה ללון, עמ' 259)

רק לעתים רחוקות נזכר 'האורח' בילדיו וגעגועים תוקפים אותו אליהם. הרצונות המנוגדים קורעים אותו בכול, וניכרים גם בין רצונו להיות מעורב עם הבריות בשבוש ובין הקשר שלו למשפחתו, הרחוקה ממנו.

ושוב טעמתי טעם הבדידות המתוקה שהייתי מחבב כל ימי ועכשיו נתחבבה עלי כפלי כפליים. וכבר הייתי סבור שאגלגל את ימי ושנותי בין כתלי בית המדרש. ימים ושנים האמורים כאן אין פירושה כל הימים וכל השנים, שהרי אותו אדם יש לו אשה וילדים.

(אורח נטה ללון, עמ' 259)

נראה כי אלמלא דאגה אשתו שישוב לארץ ישראל, היה נשאר בעירו. הוא מספר על כך בנימה אירונית דקה המכוונת אמנם כלפי עצמו, אך עם זאת, לא בלי מעט התנשאות ויהירות, כלפי תפקידם כפוי-הטובה של נשים 'לנהל' את הגברים שלהן.

לא כתבתי לאשתי שאין בידי כדי הוצאות הדרך לחזור לארץ ישראל, אלא כתבתי לה כדרכי על אנשי עירי, על דניאל ב"ח ועל יתומותיו של ר' חיים עליו השלום ועל ירוחם חפשי ועל קובה שמבקש ממני שאבוא לדור אצלו. מכל האיגרות שכתבתי לא היה אדם יכול לעמוד על עסקי. אני לפיכך יש לתמוה ששלחה לי אשתי שטר נסיעה לארץ ישראל וכן הוצאות הדרך. או אפשר אין לתמוה, שהרי עשויות נשים להתמיה.

(אורח נטה ללון, עמ' 420)

ואפשר שכל העניין אינו כל-כך תמוה, אלא שאשתו מכירה אותו ויודעת שהשותפות שלהם בנויה כך שעליה לקחת על עצמה את

ההחלטות, הטורח והאחריות המעשית של החיים, ולעשות עבורו מה שהוא אינו מסוגל להחליט ואינו מסוגל לעשות. הפערים באישיותו של 'האורח' — 'האני המספר', הניגוד בין דמותו הגלויה הגרנדיוזית, היותו 'אותו אדם' הידוע כסופר שחוזר לעירו אחרי שעשה את המעשה הציוני הגדול ועלה לארץ ישראל, לבין האיש כפי שהוא מסתתר ברובד הסמוי של סיפורו, בולט בכל אמירה שלו והופך מרכזי לרומן. בבואו לעיר הוא פותח את בית-המדרש הישן, מסיק אותו ומנסה להשיב ליושביו משהו מן החיים הרוחניים שהיו בעיר בעבר. תוך כדי כך הוא מתחבר לפנטזיות הילדות, האדיפאליות הכל-יכולות (האומניפוטנטיות), שיש בהן מן הסמלים של מיניות ילדותית (פסיכוסקסואלית) על מפתח גדול (איבר הזכרות) הפותח את הבית (האשה — האם).

והייתי שוכב על מטתי בלילה והוגה במפתח, מפתח גדול וכבר שאדם מוציאו מכיסו ופותח בו את ביתו. מפתח זה שביקשתי לי היה מצטייר בעיני בצורות שונות, וכל הצורות טפלות היו לגבי עיקר גמר פעולתו. ציירו לעצמכם, בטבורה של עיר עומד לו בית, ולאותו בית דלת, כלשאר כל הבתים, ועל הדלת תלוי מנעול. בא לו תינוק מבית הספר ומכניס ידו בכיסו ומוציא מפתח, נועץ את המפתח במנעול, מהפך בו אילך ואילך, מיד כל הבית פתוח לפניו.

(אורח נטה ללון, עמ' 97)

יותר מאוחר מסתבר שלא היה בו מספיק כוח להביא התחדשות לעירו, וגם אנשי שבוש לא היה בהם כוח להיות שותפים להפיכת בית-המדרש הישן למרכז רוחני של ממש. ואולי עצם הניסיון לא היה מעוגן במציאות ממשית אלא ביטוי לרצונותיו הבלתי-מוכרעים של 'האורח' ביחס לכל דבר משמעותי בחייו: מצד אחד, היותו תלוי בעבר שממנו אין הוא נגמל ומשתחרר לעולם, ותמיד הוא נשאר אותו ילד החוזר מבית-הספר אל אמו ומבקש לפתוח את 'הבית' במפתח. ומן הצד האחר, מבקש הוא 'לעשות את המעשה', לפרוץ קדימה ולהיות מסוגל לקיים בחירה של אמת ושל חידוש, אלא שבדיוק זה הדבר

שנבצר ממנו לעשות. בקטע הבא הוא מתאר את עמידתו בין הישן לבין החדש:

עומד לו אותו אדם שבא לכאן, כבר גמלו לו שנותיו ויצא מכלל ילדות ועדין מבקש לו מפתח. מגוף הענין אתם מבינים שאותו אדם אני הוא, ומפתח אני מבקש לי, כדי לפתוח בו את בית מדרשנו הישן, שהמפתח שמסרו לי אבד, ואני צריך למפתח חדש.

(אורח נטה ללון, עמ' 98)

בשלב זה, עדיין מאפשר לו הפיצול בנפשו מרחב של התבוננות וידיעה ללא מעורבות רגשית של ממש. מצב עדין כזה דורש, עם זאת, זהירות, חשדנות ושמירה על הקיים, שאינם מאפשרים יצירת עמדה אמוציונאלית פתוחה כלפי העולם. ראיית הדברים אינה הופכת למעורבות. אין 'האורח' מודע לעצמו ולתהליכים הנפשיים העוברים עליו, ומתוך הצורך להגן על עצמו מפני ידיעתם הוא משקר ביודעין גם לעצמו. הדבר בולט במיוחד ביחסו לרחל, שלרגשותיו כלפיה הוא מתכחש ומונע בכך את הרגשות ואת הצורך בידיעתם. כאשר אין ידיעה, אין קונפליקטים ואין גם צורך לבחור. תפקיד הידיעה עובר אל הקורא אשר בנקל יכול היה לומר על 'האורח', שלו היה מסוגל לאהוב, היה מאוהב ברחל הקטנה, אלא שכמו בכל דבר חשוב בחייו, אין לו ל'אורח' אפשרות ללכת עם רצונותיו ורגשותיו, ולו כדי מידת ידיעתו אותם. כשהוא אומר 'על רחל בתו הקטנה של בעל המלון אדבר כאן. אף-על-פי שאינה נוגעת לענייני' (עמ' 34), נשמעים מתוך דבריו ההיפוך וההכחשה. ובהמשך:

למה מצפה ריבה זו? והרי העולם הזה לא ניתן לצפות ממנו כלום, ובני אדם אינם עשויים להביא טובה. בלמתי את פי והגיתי בי בעצמי. לא שאני טוב מאחרים, אבל איני עשוי להביא רעה על אותה ריבה. והרי אני שמח שלא אמרתי לה כלום ולא הבאתי אותה לידי יאוש.

את כמיהתו הבלומה אל רחל הוא מבטא בעקיפין, מתוך מרחק והימנעות (avoidance), או בלשונו של עגנון 'בלמתי את פ'. הבלומה היא עמדה 'נוחה' מנקודת-ראות הגנתית והיא מאפשרת לו לנתק את עצמו גם מידיעת הבעיה. הוא מצליח בדרך זאת 'להרוג' את רגשותיו בראשיתם, כך שאין הוא מאפשר להם קיום, גם לא בתוכו פנימה. פה ושם, רק מעט מזעיר, הוא מגלה לעצמו עד כמה חשובה היא לו, ריבה זו.

עד שלא באה אותה תינוקת כל גופך היה ברשותך, פלטה דיבור או חצי דיבור מפיה קנתה להם מקום בלבך ונתרוקנה קצת רשות שלך ונכנסה לרשות שלה.

(אורח נטה ללון, עמ' 68)

אלא ש'האורח', אין בחייו דבר משמעותי שאתו הוא מסוגל להרחיק-לכת באמת, ובוודאי אין הוא מרשה לעצמו להרחיק לכת עם רגשות שמתעוררים בו כלפי אשה. שלא כמו ירוחם חפשי, אין הוא שונא ואין הוא אוהב. על ירוחם הוא אומר: 'דומני שאין אדם שונא אותי כירוחם חפשי' (עמ' 84). הוא עצמו אינו מוכשר לרגשות עמוקים. עמדת ההתבוננות בדברים ממרחק ומן הצד מאפשרת לו נטרול הרגש ובמקומו התייחסות הגנתית שרציונאליזציות מחשבתיות שונות מאפיינות אותה. משהו מתפיסת-עולמו המעוצבת על-ידי העמדה ההגנתית הכעוטה והנסוגה נשמע כך, בתגובה ליחסו העוין של ירוחם חפשי כלפיו.

אין כבודו של אדם לשאול את חברו מפני מה אתה שונאני. חברך שונא אותך — שונא אותך. ואם אתה נזקק לו, לך התרפס לפניו עד שיעביר שנאתו מעליך. ירוחם חפשי פועל פשוט ואני ברוך השם בעל בית בישראל ואיני נזקק לו. אפילו עכשיו שביתי חרב איני מחליף בירוחם. שולחני ערוך ומטתי מוצעת ובגדי נקיים ואשתי וילדי שבעים, אף על פי שאיני מנקר באדמה ואיני מתקן את הדרכים.

חביב עליו על האדם שיהא אהוב על כל אדם. אני כבר וויתרתי על מדה זו.

(אורח נטה ללון, עמ' 85)

שוב אנו עדים לאותה עמדת התבוננות מדויקת של אדם שדבר אינו נסתר מעיניו, אלא שהכול מרוחק ממנו מכדי שיוכל לנקוט עמדה כלפי המתרחש. מבעד ל'שמחת העניים' הנשמעת מדבריו, מבעבעים כעס ותסכול. הוא מוציא את עצמו מן ההשתתפות ב'משחק', מגן על עצמו מפני הצורך לדעת דברים כהווייתם, להכריע הכרעות ולבחור בין אפשרויות. אפשר לו לומר שיש בעמדה מרוחקת כזאת הגנה מפני השתתפות בחיים עצמם, מתוכה מאבדים האובייקטים את חיותם, חדותם וממשותם. מתוכה, גם כאב, געגועים וצער כואבים פחות. רגשות של אשמה וחרדה הולכים ומצטברים בתוכו לאט מבלי שירגיש בהצטברותם. הוא אינו שותף אמיתי למה שקורה בעיר, וגם בחייו אין הוא נוקט עמדה, אשר אפשר שתהיה בה משום הכרעה של ממש. יותר מכול מרגיש 'האורח' אשם במותו של חנוך הואיל וגם בעניינו נשאר מרוחק ופאסיבי. הדברים התרחשו לנגד עיניו והוא משתדל להסיר אשמה מעליו:

הזכרתי כל זה, לפי שלבי היה מוכיחני שהנחתי את חנוך בלי שימור. וכאן יכולנו לומר, שכל מה שבא על חנוך לא על ידי בא, ואף סופו הוכיח שאיני חייב במיתתו.

(אורח נטה ללון, עמ' 214)

האשמה מכרסמת בו, וככל שהוא נסוג מלהודות בה, כן היא משתלטת עליו. תוך כדי שיח עם חנוך שאיננו, המתנהל כולו בינו לבין עצמו, שם הוא טיעונים בפיו של חנוך, שיש לו כנגד עצמו. חולשתו הגדולה באה לידי ביטוי גם ביחסו הבלתי-מוכרע כלפי חנוך ואינו מאפשר לו נתינה של ממש. ואמנם — בתוך-תוכו כך הוא תופס את עצמו, עומד מנותק מן הצד, חלש מכדי להכריע, אורח נוטה ללון. אינו שייך ואינו מעורב עם הבריות באמת. כפי שהוא מהרהר בינו לבין עצמו:

והרי כל אותו היום הייתי עם בני אדם, אלא אם נסתכל בפנימיות הענין הרי כל אותן הבריות הן רעיון ולא סתם בני אדם.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 356)

וזה לשון הדוֹשֵׁיחַ הפנימי, בו הוא מנסה להגן על עצמו מפני אשמה כבדה, אך הדברים שקרו קשים מדי והקול האחר גובר ואינו מגיח לו להתחמק מן האמת שלו:

אמרתי לו לחנוך, חנוך מה אתה סבור, אילו הייתי עושה אותך שמש קבוע ונותן לך שכר כולם היה אירע מה שאירע. למה אני שואל, מפני שאין מקרה בעולם, ואם קרה לך מה שקרה משמע שצריך היה לקרות כן, ואפילו עשיתי אותך שמש קבוע ונותן לך די שכר לא היה הדבר משנה כלום.

הגביה חנוך ראשו מצוארי הסוס ואמר, הרי יש כח בבחירה. שככח הבחירה אפשר לשנות טוב למוטב וכן להיפך. רפה לבי כשעוה.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 212)

חנוך המת מתריס כלפי ‘האורח’ דברים שאחריהם אין לו מה להשיב והוא מגיב בתגובה גופנית חריפה של חרדה; ‘רפה לבי כשעוה’. החרדה המלווה את התלבטותו בין הניגודים שבנפשו, מוכרת לאורך כל הרומן ומעלה את היעדר כוח הבחירה ואת שאלת זהותו הדואלית. אותה חרדה קריטית לעיצובו של הרומן והיא הקובעת לא רק את המרחק האסתטי שמתוכו מספר ‘האורח’ את סיפוריו, אלא גם את מרחק העמידה שלו מן החיים בבידיון. הקושי של ‘האורח’ לחיות את חייו מתוך מעורבות והגשמה מקבל את גיבושו המלא דרך סיפור התפתחות הקשר שלו עם ירוחם חפשי. מערכת היחסים בין ‘האורח’ לבין ירוחם חפשי הופכת להיות החלק המרתק ביותר ברומן ואחד הסיפורים המעמיקים של צמיחה אישית בעקבות קשר של חברות ואהבה בין שני אנשים. ירוחם הוא דמות בעלת מעמד מיוחד בין שאר הדמויות ביצירה, מבחינת יחסו של ‘האורח’ כלפיו. במהלך הסיפור

הולך ומתגבש יחס זה לקשר משמעותי של קרבה אמיתית בין השניים. ‘האורח’ יוצא מעמדת הריחוק וההתנשאות המאפיינת את יחסו לאחרים, ולקראת סוף הביקור הוא חש כלפי ירוחם חפשי אהבה שיש בה יסוד מכריע של הערכה, המתבססת על יכולתו להבחין ביתרונו הערכי של ירוחם עליו. יחסו של ‘האורח’ אל ירוחם חפשי ואל רחל, כפי שהוא מתפתח בסיפור, וההשפעה המשמעותית שיש להתפתחות זאת עליו, הוא התהליך המעניין והאותנטי ביותר המתרחש עמו בשנותיו בשבוש. הוא אמת המתחמקת משליטת־היתר הרציונאליסטית ומן העמדה הדואלית המניפולטיבית שאותה הוא נוקט כלפי שאר הדמויות והאירועים. האמת גוברת כאן על כוונותיו המודעות של ‘האורח’ ועוזרת לו להתגבר גם על אהבתו אל רחל ועל קנאתו לה, בהיותה האשה של ירוחם. מסתבר כי במהלך חייהם נצטלבו ‘האורח’ וירוחם חפשי בצמתים שונים ומשמעותיים של החיים, ובלא יודעין ומבלי שנפגשו באמת, היתה ל‘אורח’ השפעה רבה על חייו של ירוחם. הפגישה הממשית ביניהם מתקיימת רק בשבוש, בזמן ביקור ‘האורח’ ולאחר אכזבתו הקשה של ירוחם ממנו, כדמות של הזדהות. כאן, בפגישה בין השניים בשבוש, מסתבר ל‘אורח’ כי הוא היה מעין “אגו בוגר” (alter-ego) ודמות אידיאלית לירוחם חפשי ולצעירים אחרים בעיר: משורר, מבטא דברים, מגשים האידיאל הציוני ומפלט דרך לאחרים. אלא שהוא עצמו לא עמד במעמסה המוסרית הכבדה של המשימה הזאת. בתי השיר הנאיביים שכתב ‘האורח’ בנעוריו, נוסח ‘שמים, ירושלים, חיים’ מביכים אותו לא רק משום הנאיביות הספרותית שלהם, אלא מכיוון שכתב אותם מתוך אמונת נעורים טהורה שלא עמד בהגשמתה. שוב מתגלה עמדת הדואליות הרגשית האופיינית ל‘אורח’. השירים משמשים לו מזכרת עוון לתמימות כתיבתו ולתמימות אמונתו בציונותו והוא בוש בהם, אך תוך כדי כך הוא גם מתרפק עליהם ועל נעוריו היפים והאבודים. שירי האהבה לירושלים, והדוגמה האישית של עלייתו לארץ ישראל, שבו את לבו של ירוחם חפשי והוא עלה לארץ בעקבות בן עירו המבוגר ממנו. את החשבון ביניהם הם מתחילים לערוך ממצב שבו ‘האורח’ מתקשה לעמוד בהתעלמות הלובשת מדי פעם צורה של שנאה ממש, שירוחם מפגין כלפיו. עד מהרה מסתבר כי השנאה הזאת, מקורה באהבה נכזבת.

אמר ירוחם, עד שלא עלית לארץ ישראל לא היתה לה לארץ ישראל בעירנו מציאות של כלום. את הציונים הרי אתה מכיר בנעריהם ובזקניהם. כל עיקרה של ארץ ישראל אינו אצלם אלא ענין שמתקלים עליו לעשות נשפים ולמכור שקלים. אבל מיום שעלית לארץ ישראל נעשתה ארץ ישראל דבר שבמוחש, שהרי אחד מבינינו עלה לשם. לימים כשהגעתי לכלל דעת נתתי את ארץ ישראל על לבי, לא זו של ציוני עירנו, אלא זו שלך, עד שכל העולם לא היה שווה בעיני כגרגיר קטן של עפרה... שאתה וארץ ישראל נעשיתם לי חטיבה אחת.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 87)

א משהו באותנטיות הרגשית של ירוחם חפשי, בחופש שלו לומר דברים אמיתיים ונקיים, ואולי יותר מכול, ברגישותו של ‘האורח’ האומרת לו שכעסו של ירוחם עליו, מקורו באהבה עזה אליו, מאפשר לו לשמוע את גנותו מפיו:

אמר ירוחם, אתה ישבת בברלין ונהנית מכל הטובות של יושבי כרכים ובלבנו אנו הכנסת ארסה של ארץ ישראל. שמתי פני בירוחם וצעקתי, ארס אתה קורא לחיבת הארץ. איני רוצה לפלפל עמך, אבל אמור לי בבקשה ממך, מה הייתי צריך לעשות לפי דעתך. הביט בי ירוחם בנחת ואמר בנעימה, למות אדוני, למות.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 87)

יש בדמותו של ירוחם חפשי ובביוגרפיה שלו חלקים והקבלות לאותם חלקים עצמם באישיותו של ‘האורח’. אלא שבניגוד לירוחם, אין ‘האורח’ מסוגל להביא לידי הגשמה בחייו. הרצונות והחלומות שלו חיים בתוכו, הוא מסוגל להתכונן בהם בניתוח רציונאלי, אך אינו מסוגל לחיות אותם. הוא מעריך את ירוחם על היותו חופשי, לא רק לרצות אלא גם לחיות את רצונותיו. ברגעים של אמת הוא יודע כי הוא עצמו קרוע בין חלקיו המנוגדים ואין בכוחו ללכת עם האמת שלו. ולמעשה, אין לו כלל אמת מגובשת שהוא יכול להזדהות אתה.

האותנטיות של הרומן ‘אורח נטה ללון’ היא בהצגת אי-היכולת בחשיפת עולם פנימי קרוע של פוטנציאלים רבים שהיו ולא הגיעו להגשמתם, ומאחוריהם איש אחד – ‘האורח’, המספר את סיפור אי-המימוש האישי שלו כמבנה של עולם שכך הוא עשוי. הזהות הנרקמת בין היחיד והציבור נקנית ברומן זה בייסורים, ומתאפשרת דרך קרבת אמת המתפתחת בין ‘האורח’ ובין ירוחם. רק כש‘האורח’ מספר את סיפור הקשר שלו עם ירוחם חפשי, משתלטת אמת על סיפורו, ומשהו מן הצורך בהעמדת פנים, מן הביקורתיות, הריחוק והמינפולאטיביות שלו כלפי האנשים האחרים שהוא מספר עליהם, מסתלק ממנו. הוא ממעט במשפטי היפוך שבהם הוא רגיל ושמהם משתמע הלאו מכלל ההן ולהיפך. כמו, למשל, כשהוא מיתמם ושואל:

מה טעם מחלק אני כל דיבור ודיבור לומר ראשית ושנית. וכי מפני שאנשי שבוש מחלקים את דבריהם לראשית ושנית, או מפני שאני נתון בשני מקומות, דר אני בחוצה לארץ ורואה חלומות בארץ ישראל.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 91)

יש בדרך שבה הוא מקבל את אהבת ירוחם ורחל, ובדרך שבה הוא משלים אתה, משום ידיעה עמוקה שירוחם טוב ממנו, ישר והגון יותר עם עצמו ועם הקרובים אליו. והוא, ‘האורח’, אינו מסוגל לאהוב כפי שירוחם אוהב. חסרים בו אותם כוחות נפש שהיו יכולים לאפשר לו לאהוב את רחל והוא ‘משאיר’ אותה לירוחם הנתפס על-ידו כ‘האני האחר’ של עצמו, הטוב והאידיאלי, כפי שהיה רוצה להיות. רק הקרבה והאהבה ביניהם מאפשרת לו להשתקף כ‘יפה’ בדמותו של ירוחם חפשי, ובאמצעותו להתחבר ל‘אני האידיאלי’ של עצמו. הוא אוהב בירוחם את ה‘אני הטוב’ החבוי גם בתוכו, החופשי לרוחו, שאליו הוא כמהה להתחבר כאל משאלה שאינה מתממשת במציאות. דרך היחס הרגשי המיוחד של ‘האורח’ כלפי ירוחם, אולי כפי שאב חש כלפי בן, אותו הוא רואה טוב מעצמו, והשונה מיחסו המרוחק כלפי שאר האנשים שאתם הוא נפגש בעיר, מתגלה מהותה של התכונה המאפיינת את טיב ‘חסי-האובייקט’ שלו, זו התכונה היוצרת את המרחק שאותו

צינו כמאפיין סטרוקטוראלי לדרך בה מספר 'האורח' — 'האני המספר' — את הרומן. 'האורח' אינו מתקשר באמת לאיש, וגם לירוחם חפשי הוא נמשך משום שבו משתקף העצמי-האחר, הטוב שלו. אין בו כוחות שהיו יכולים לאפשר לו בחירה מספקת של אובייקט אהבה והתחברות ממשית ואמיתית אתו. 'האורח' מסוגל לבחור אובייקט אהבה נרקסיסטי, אינו חופשי להרחיק לכת, לא עם רגשות של אהבה ולא עם אידיאלים. תפקיד של 'אורח' ומשקיף תואם יפה את אישיותו. איכות כזאת של קשרים, כפי שמפתח 'האורח' כלפי בני עירו, אין בה עניין של ממש בזולת, היא חסרה אמפתיה, וברובד העמוק שלה מתגלה, בעצם, בהיעדר יחסי-גומלין אמיתיים. יחסיו עם 'האחר המשמעותי' משקפים למעשה צורך באידיאליזציה של האחר אותו, ובאידיאליזציה שלו את האחר. קוהוט³ תיאר יחסים אלו כתנועה התפתחותית של הנרקסיזם הנורמאלי אצל הילד הקטן, הנעה בשני מסלולים: בגיבוש אני גרנדיזי ואקסהיביציוניסטי באמצעות השתקפות 'האני' בהורה (בדרך-כלל האם, בגילים שנתיים עד ארבע לערך) והמשכה בגיבוש דמות אידיאלית דרך קשר עם הורה אידיאלי (בדרך-כלל האב, בגילים ארבע עד שש לערך). בשני התהליכים, האמפתיה של ההורה לצורכי הילד, היא שקובעת את איכות התהליך וגם את האפשרות לצאת מן המצב הילדותי-הארכאי הזה, לשם בניית 'עצמי' תקין ובוגר המסוגל לקיים קשרים ממשיים עם הסביבה שאינם השתקפויות בלבד. עצירה בהתפתחות הנורמלית משמרת את הדימוי העצמי-הגרנדיזי, הלא-ריאלי של הילד הקטן, המבקש להמשיך להשתמש בזולת, כפי שעשה פעם בהורה, כבמראה שתחזיר לו השתקפות גרנדיזית בלתי-פוסקת. בבגרותו יתאפיין האדם בפערים וסתירות קשות בין מראית-העין החיצונית ובין ההתרחשות הפנימית. הקרעים והמתח בין הפערים יהיו מוצנעים היטב אך יתקיימו ויפעלו בלי הרף בכל תחומי האישיות. בהפרעה הנרקסיסטית הם יבלטו בעיקר בפער בין תפיסה עצמית ילדותית מנופחת וגרנדיזית, לבין רגשות עמוקים של חולשה וקטנות, אף היא של ילד, המלווים בהערכה עצמית נמוכה, באובדן תחושות 'העצמי' ובצורך נואש באישור, בקבלה ובהערצה. במצב זה מאופיינים היחסים הבין-אישיים בצורך תלתי בקבלת אהבה, אך באותה עת, באי-יכולת לחוש אהבה, בקושי להיפרד, לחוות עצב, כאב ואמפתיה כלפי הזולת.

בסיפור היחסים המתפתחים בין 'האורח' ובין ירוחם חפשי, אנו עדים להתפתחות החורגת מן הדפוס הקבוע, הנרקסיסטי, האופייני ל'אורח'. אמנם, ראשית המשיכה שלו אל ירוחם חפשי היא אל האיש הצעיר, שהוא מעריך בו אותם ערכים ותכונות החסרים בו: היכולת לאהוב אשה והיכולת לעבוד עבודה פיזית קשה. הוא בוחר בירוחם כאובייקט אהבה 'טוב', והוא מבקש להפוך את שנאתו של ירוחם לאהבה אליו, כדי שיוכל, דרך קשר האהבה אתו, להשתקף בעיני עצמו כ'טוב' וכבעל ערך. רק הפגישה הממשית בין השניים, תוך ויתור על מרחק ההשתקפות, מאפשרת להם להכיר זה את זה ולוותר על האידיאליזציות והציפיות היתרות. גם ירוחם חפשי שונא כל-כך את 'האורח' על שהוא, ירוחם, הפך אותו לדמות של הערצה-אידיאלית. לאט-לאט נופלות המחיצות. יש באישיותו של ירוחם חפשי גם מן החירות האישית הפורצת גבולות וגם מרגשות של נוחם וריחומים רכים כפי שהם באים לידי ביטוי בשמו, החודרים דרך המעטה הנרקסיסטי הקשה של 'האורח'. אנו עדים לתהליך עדין של השתנות והתקרבות בין שני הגברים הללו, המאפשר להם, בסופו, לאהוב איש את רעהו ואפילו לאהוב אותה אשה. הקרבה שחש 'האורח' כלפי ירוחם חפשי, מקרבת אותו אל עצמו ואל חולשותיו. הוא מעריך לא רק את יכולתו של ירוחם לאהוב, אלא גם את היושר שלו עם עצמו, המתבטא בעבודת הכפיים המפרכת, שהוא, 'האורח', אינו מוכשר לה. כל-אימת שהוא עובר ברחוב, רואה הוא את ירוחם בעבודתו:

כל יום ויום משעה שהחמה עולה ועד שהיא שוקעת יושב הוא ברחובה של עיר ומכה בפטיש ועושה צורות או מוציא עפר ומשווה גומות, כדי לתקן את דרכי עירנו שנתקלקלו בימות המלחמה.

(אורח נטה ללון, עמ' 84)

המפגש עם ירוחם חפשי מעמת אותו עם מוגבלותו ועם הידיעה שהוא אינו מוכשר למאמץ פיזי מעין זה. ירוחם שנתפס לקומוניזם, מתאכזב מארץ ישראל וחוזר לשבוש, אבל הוא ישר עם עצמו ועם העבודה שהוא עושה, לא כ'אורח', שדרכו לעסוק רק במלים

וברעיונות. הגשמת רעיון העבודה חשוב לירוחם יותר מהגשמת הציונות, והוא ממשיך בו גם בשבוש. אומרת אשתו של החייט, בעניין זה; 'לאורח':

בחור אחד חזר משם, ודאי ראה אותו מר שחור הוא ובעל בלורית כפולה. מלאכתו לתקן דרכים. אומר אותו בחור, שם כמו כאן וכאן כמו שם.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 53)

נראה כי 'האורח', התצוי בנפשו ובערכיו בין ארץ ישראל ובין שבוש, אינו נרתע מן העובדה שירוחם עזב את ארץ ישראל ואינו מגשים את החלום הציוני. הרי הוא עצמו נמצא בגולה וארץ ישראל רחוקה ממנו. בעיניו, ירוחם חפשי טוב ממנו והוא חש כלפיו אהבה ובעיקר הערכה, בלי קשר לשאלה אם הוא חי בארץ ישראל או בגולה. 'האורח' מעריך בו את יכולתו לחיות חיים שיש בהם הכרעה והגשמה של אמת פנימית באשר הוא חי. ירוחם הוא איש חופשי לאהוב אשה, לעבוד קשה ולבחור בין ארץ ישראל ושבוש. 'שם כמו כאן וכאן כמו שם מלאכתו לתקן דרכים'. אחרי העבודה הוא רוחץ בנהר הקר, כמו להדגיש לא רק את ניקיון גופו אלא גם את ניקיון נפשו.

עוד בשלב מוקדם של שהותו בעיר, לפני שאבד לו מפתח בית המדרש, ולפני שהתקין מפתח שני, עולות בראשו של 'האורח' שאלות, מה יעשה במפתח כשיעזוב את העיר. מלבד היות המפתח סמל אירוטי, כפי שנשאר בזיכרון הילדותי של 'האורח', הופך המפתח למכשיר שבכווח לפתוח את שערי בית המדרש, המקום שמרכז בתוכו את תמצית החוויה היהודית אליה מתחבר 'האורח'. מחשבותיו מובילות אותו לירוחם, ותוך כך מתבררת גם קרבת הנפש שהוא חש כלפיו וראייתו אותו כאח לו וכמי שראוי להיות הממשיך שלו.

מה אעשה במפתח בית המדרש הישן שהבטיח לי המסגר לעשות לי. וכי אתן את המפתח לירוחם חפשי ואומר לו, מר חפשי אחי עד עכשיו שמרתי אני את בית מדרשנו הישן עכשיו שמור אתה אותו.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 105)

ואמנם, עם הולדת בנם של רחל וירוחם חפשי, אשר נקרא על שמו של 'האורח', ולקראת יציאתו את שבוש בדרכו לארץ ישראל, מפקיד 'האורח' את המפתח של בית המדרש בידי בנו של ירוחם, שזה עתה נולד. את המפתח המקורי, שנחשב בעיניו כאילו אבד לו, הוא מוצא בהיסח הדעת בהיותו כבר בביתו בארץ. בכך הוא מעניק מעין שוויון ערך לשבוש ולירושלים כמחזיקות במפתח בית המדרש הישן וכשומרות היהדות, עד לבוא הגואל.

אחר טקס ברית המילה לבנם של רחל וירוחם, כטוב לבם של האורחים, במסיבה שהפכה להיות גם מסיבת פרידה ל'אורח' משבוש ואנשיה, אומר הוא להם:

אחים אהובים, מה מתנה אתן לרך הנימול, אתן לו בגד או מצנפת או פוזמקאות, הרי דרכו של תינוק שגדל מיום ליום, היום מתנותי יפות לו, מחר אין לו חפץ בהן. אתן לו שעון של כסף, לכשיגדל יעשיר ויקח לו שעון של זהב, נמצאת מתנתי קלה בעיניו, אלא הריני נותן לו את מפתח בית מדרשנו הישן. אמרו בגמרא, עתידים בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחוצה לארץ שיקבעו בארץ ישראל, אשרי מי שהמפתח בידו ויכול לפתוח וליכנס.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 431)

קשר הקרבה והאהבה, שנוקם בין 'האורח' לבין ירוחם ורחל חוזר, כמו דרך חריץ צר, לפנימיותו של 'האורח', מחבר אותו עם צערו שלו ועם צערם של אנשי עירו. הסיפורים המפורזים לאורך הרומן מתחברים ביניהם ככל ש'האורח' הרואה, השומע והמריח הכול נעשה מחובר יותר לעצמו ואליהם. הסיפור של שבוש ואנשיה נעשה יותר דומה לסיפורו האישי. 'אותו אדם' שבא, לכאורה, לגאול את אנשי עירו המסכנים, מוצא את עצמו חלש כמותם. הוא מתהלך בעיר ילדותו, שהאסונות ירדו עליה ועל תושביה ושינו אותה לבלי הכר. הוא משוחח עם האנשים, רואה את החורבן וההרס ומריח את הריחות המוכרים לו. אולי היחידים שנותרו עדיין כפי שהיו מופנמים בתוכו מילדותו, ובהם הוא פוגש מיד עם שובו לעיר:

כל המקומות כולם נשתנו, ואפילו האוירים שבין בית לבית נשתנו. לא כמות שראיתי אותם בקטנותי ולא כמו שהראו לי בחלום סמוך לחזירתי. אבל ריחה של שבוש עדיין לא נמר. זה הריח של דוחן מבושל בדבש, שאינו פוסק מן העיר מאיסרו חג של פסח ועד סוף מרחשון, עד שיורד השלג ומכסה את העיר.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 8)

רשמי התנסויותיו בשבוש מושפעים מזיכרונות ילדותו, שנותרו חרותים בו מן העבר, כמו גם מהימצאותו הארעית בעיר בהווה. תלישותו האישית הופכת לחוט המחבר את סיפורי התלישות של אנשי העיר, ומתחברת אתם. לפעמים נראה כי מצבו גרוע ממצבם של אנשי שבוש: הוא גר במלון, איש ממשפחת המוצא שלו אינו נמצא עוד בעיר, אין עבודה שמוטלת עליו לעשותה והוא משוטט בין הסמטאות ובין האנשים, חסר מטרה. כספו הולך ואוזל, אשתו וילדיו אינם אתו והוא מטפל בילדי אחרים, בעוד קשריו למשפחתו הרחוקה ממנו מרחק פיזי ונפשי הולכים ומתרופפים. ועם זאת, הכול מורכב ופרדוקסאלי יותר מכפי שהוא נראה לעין. בצד ארעיות שהותו בעיר ועמדת המרחק שלו כלפיה, ניתן לחוש בעבותות של תלות ילדותית חזקה ביותר שנותרו בו כלפיה. במהלך הביקור מתגלה שבוש, אולי להפתעת ‘האורח’ עצמו, כאובייקט בעל עוצמה ראשונית בחייו, שהשנים הרבות מאז עזב אותה וכל מה שעבר עליו בשנים אלה, לא נטלו מכוח שליטתה בו. המפגש המחודש אתה הופך לגביו לאירוע רב-משמעות. זוהי ‘שיבה מאוחרת’ שאינה באה לקבע את העבר, אלא מאפשרת לו להיפרד ממנו ומשרידי התלות הסימביוטית ששלטו בו. הביקור הופך להיות צומת דרכים בחייו, אירוע של השתנות ופרידה סופית, לא רק משבוש הקונקרטי, אלא גם משבוש המופנמת בתוכו, כתמונת ילדות ראשונית אידיאלית.

זהו תהליך מכאיב של פרידה ומעין גמילה מאובייקט אהבה ראשוני ו‘האורח’ עובר אותו בכל עוצמת הכאב, כשהוא חווה משבר נפשי עמוק. שבוש הישנה והאהובה אינה קיימת עוד והוא מוצא את עצמו בשבוש המציאותית, תלוש ובודד לעצמו, מתאבל על שבוש שלו, המופנמת בתוכו. תקופה קשה של דיכאון עוברת עליו. כשהוא מתאבל

על שבוש שאיננה, הוא מתאבל גם על ‘העצמי האחר’ שהיה קשור אליה, שגם הוא איננו. הוא חדל לתפקד, מתקשה לישון ולצאת מחדרו, מתמלא פחדים מוות וכותב את צוואתו.

שוכב לו אותו אדם על מטתו ולבו דופק והולך, והאבן הזאת שרובצת עליו מעיקה תחתיה. בריא ושלם בא לעיר ונתקנאה בו כל העיר. עכשיו חלש הוא מכל אדם, וכשהוא קם בבוקר לא הביאה לו שנתו מרפא והרי הוא חלש מאמש.

לילה אחד לא יכולתי להתנמנם. רפתה עלי רוחי והתחלתי נותן מיתתי לנגד עיני. אפשר שתחלואי לא היו כדי למוות בהם, אבל מיתתי לא זוה מגד עיני.

... בתוך שאני יושב כך אמרתי לעצמי, צריך אתה לכתוב צוואה.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 374)

דברים שכותב אדם בצוואתו הם בוודאי בעלי משמעות שאין כלל אפשרות להטיל ספק בחשיבותה. אולי יותר מכל מסמך אישי אחר, הם נכתבים מתוך תחושת סופיותם. לגבי האחד זוהי הזדמנות אחרונה לומר את האמת שלו כפי שהיא, לגבי השני – כפי שהיה רוצה שתיראה, ולגבי השלישי – יש בדברים ביטוי לרצון להמשיך להשפיע גם אחרי מותו על הדרך שבה סביבתו החשובה לו תזכור אותו, ועוד רבים המניעים האפשריים. בכל מקרה, מגלה הצוואה את רצונו הגלוי של בעליה ולא פחות את רצונו הנסתר – המשתמע. מתוך צוואתו של ‘האורח’, ניכר כמה עמוקה היתה עליו השפעתה של שבוש בזמן שהותו בה. כמו מתוך סיפור הקשר שלו עם ירוחם חפשי, מתגלה גם בסיפור הצוואה השבר העמוק ביחסו לארץ ישראל, דווקא על רקע קרבתו לשבוש.

זהו דברו של ‘האורח’ בעניין צוואתו:

נטלתי עט ונייר וכתבתי כיצד להתנהג עמי אחר פטירתך, לפי שאני בא מארץ ישראל יכולים לחשוב שאני מבקש שיעלוני לשם ויחזירוני לעפרה, גלל כן כתבתי בפירוש

שיקברוני במקום שאמות ולא יעבירו עצמותי לארץ ישראל. דיו לאותו אדם שיתגלגל לשם עם כל ישראל, מפני שיצא לחוצה לארץ.

(אורח נטה ללון, עמ' 374)

מבין תחושות הדיכאון ופחדי המוות, רגשות האשמה והרציונאליזציות, מתגלה אמת פנימית שלו. רצונו להיקבר בשבוש, במקום שבו נולד. וכמו בדורות הקודמים, בטרם היות הציונות, הוא משאיר את השיבה לארץ ישראל לימות המשיח.

כידוע, בסוף הרומן, חוזר 'האורח' לירושלים, מתיישב בה ומוצא את מנות נפשו. רק מאוחר יותר, ממרחק של מקום וזמן, הוא חוזר לספר את סיפור המסע הקשה לעירו ולעברו. שהותו בעיר, המתפרסת על פני קרוב לשנה, מאופיינת על-ידי תהליך רב-משמעות של השתנות העובר עליו בזמן זה, ראשיתו — תחושה של זמניות המאפשרת ריחוק נפשי והתבוננות מנוטרלת ממעורבות רגשית. 'האורח' הגיע לעיר, הרגיש שייך-לא-שייך אליה, ושהותו הזמנית בה עוררה בו תחושות התנשאות אומניפוטנטית של מי שבא להציל אותה מבחור; הוא יפתח את בית-המדרש הישן ויחזיר עטרה ליושנה. אך ככל ששהותו מתארכת, תפיסתו את עירו ואת עצמו נעשות מציאותיות יותר והוא מגלה את מוגבלות כוחו. אין הוא שונה מאחרים ואין הוא מסוגל לעמוד כנגד התהליכים ההיסטוריים שיצרו מציאות חדשה מעורעת, שהרס העולם היהודי הישן מאפיין אותה. לא רק שאין בכוחו לשנות את המצב, אלא שגם לעזור אינו יכול. באותו מקרה אחד שבו עזר כביכול, כשקנה מהנשים התמימות את הספר הקדוש, 'שסגולה מיוחדת יש בו לנשים בשעת לידתן', היה צריך להעמיד פנים ולהיות שותף לדבר עברה כדי שהנשים תחשובנה 'שעל ידי ספר זה נעשינו שותפים במצווה' (עמ' 221). חנוך מוצא את מותו, ו'האורח' מתייסר במחשבות שמא עמד מנגד, ר' חיים מגיע להשתוות הנפש בדרכו הוא, מבלי שאיש יוכל לעזור לו בכך, פריידא הולכת לעולמה כשארבעת בניה ושתי בנותיה מתים על פניה ואין מי שיכול להביא אליה בזמן את אלימלך בנה שנותר בחיים, כדי שיעצום את עיניה במותה.

'האורח' עובר תהליך קשה ומכאיב של התוודעות אל עצמו. הוא מתחבר עם אמיתות שבבואו לעיר נוח היה לו להתכחש אליהן. הוא

יורד מגדולתו המתנשאת ומקבל את גודלו האנושי הנכון. תוך כך נוצרת ההקבלה בין מצבו הסובייקטיבי של המספר ובין המציאות, כפי שהיא מתגלה לו בביקור, כששניהם מתאפיינים בערעור הביטחון הקיומי ובחוויה בסיסית של ארעיות. נוצרים קווי זהות ברורים בינו לבין שבוש, ההזדהות שלו עמה ועם אנשיה הולכת וגדלה ומעוררת בו רגשות עמוקים-נושנים. 'האורח' עובר תוך כדי כך תהליך פנימי של השתנות והתקרבות אל חלקים בתוכו שהיו מנותקים ומוכחשים על-ידו. עובדת היותו 'אורח' בעיר, אשר כותב את רשמיו לא בזמן האמיתי של שהותו בעיר, יוצרת פוזיציה שממנה נקבע נושא הרומן כהתוודעותו של 'האורח' לעיר הולדתו ותוך כך לעצמו, על בסיס התייחסות רגשית עמוקה שמקורה בעבר והיא מתממשת מחדש בהווה. בתחילה, מתוך עמדת ריחוק של מקום וזמן ורק אחר-כך, תוך תהליך של התקרבות אל עצמו ואל עברו. הקורא נעשה שותף לתהליך אטי של שינוי משמעותי שחל ב'אורח' לקראת אינטגרציה חדשה באישיותו. סיפורו האיש של 'האורח', סיפורה של העיר והסיפורים של תושביה, שכל אחד מהם נוטל חלק בביוגרפיה של 'האורח', הם מערכות מקבילות שיוצרות השתקפות, הגדלה והאחדה לחומרי הבנייה של הרומן. לקראת סופו של התהליך, שמבחינתו של מחבר הרומן 'אורח נטה ללון' מסתיים רק הרבה יותר מאוחר עם כתיבתו, מתנקזים כולם, משתקפים זה בזה ומאפשרים ל'אורח' לעבור תהליך אינטגרטיבי של תיקון (reparation) ויצירה, לא לפני שעוברת עליו תקופה קשה של סבל ודיכאון.⁴

מלאני קליין נוטה לייחס כל פעילות יצירתית של האדם, לתיקון ובנייה מחדש שחייב לעבור אובייקט פנימי שלו, אם קודם-לכן עבר בפנטזיה של מי שנושא אותו, תהליך אגרסיבי של הרס. היא רואה בכך תהליך נורמאלי שבאמצעותו פותר האדם את האמביוואלנטיות המוטבעת בו כלפי אובייקטים. המצב הקיומי של תלות, שהאמביוואלנטיות היא בסיסית לו, אמור לעבור תהליך לקראת שינוי וגדילה והוא דורש פעילות פנימית אינטנסיבית של האובייקטים המופנמים. כמו כל תהליך פנימי, גם היכולת לשוב וליצור, בעקבות הרס האובייקט ותיקונו, מתרחשת על רצף של זמן ולפעמים דורשת אינקובציה של שנים. נראה כי גם ל'אורח' נדרשו שנים כדי לשוב ולגעת בחומר זה, שחוויה אישית רבת-משמעות היתה קשורה בו.

החזרה לעיר ההרוסה היתה מבחינתו חזרה לילדות שנותרה בזיכרונותיו שלמה ואידיאלית, ואחר-כך, עם הפרידה ממנה, עברה תהליך פנימי של הרס ודוולואציה. בפגישה ביניהם, כשירותם חפשי הופך לדמות הדומיננטית במפגש, נוצר עימות קשה בין המציאות כפי שהיא ובין המציאות כפי שנשתמרה בתוכו. וירוחם חפשי, האם היה איש ממשי כזה בחייו של 'האורח'? ואולי איש כזה היה אשה? האם הוא דמות בידיונית שניזונה, אמנם, מחוויות אישיות, אך לא היה לה קיום במציאות? האם הוא דמות בידיונית או ממשית, אנלוגית לחלוצים שהתאכזבו מן הציונות, עזבו את הארץ ובחרו לפעול למען המהפכה הקומוניסטית? כך או אחרת, לחוקרי עגנון פתרונים. עם כל העניין שיש בכך, בהקשר הספרותי השאלה המשמעותית היא, לא פשר המציאות אלא דרכה של התודעה שלנו להכיר במציאות ולאפשר לה ביטוי אמנותי.

המפגש בין 'האורח' ובין עירו וכל מה שאירע לו במפגש זה היה פתח לתהליך של פרידה סופית מילדותו ומן 'העצמי' הילדותי שלו, האידיאלי והאומניפוטנטי. התהליכים הפנימיים המשיכו לעבוד בתוכו גם לאחר שעזב את שבוש. כפי שידוע מעדויות של יוצרים שונים, במקרים רבים מתרחשים התהליכים היצירתיים בתוכם בלי קשר למודעות שלהם. נראה כי גם במקרה זה, בבוא הזמן, כש'האורח' מוכן לספר את סיפור ביקורו בעיר הולדתו, מתפרצים הדברים מתוכו כמו פרי שהבשיל וכל אותו זמן שמר על איכותו.

כאמור, 'אורח נטה ללון' פורסם בעיתון 'הארץ', יום-יום בין ה-18 באוקטובר 1938 ל-7 באפריל 1939. נראה כי יש בעובדה זאת עניין רב להבנת יצירותיו כתהליך של הבראה, אינטגרציה וצמיחת האישיות בעקבות פרידה מאובייקטים אידיאליים ילדותיים של תלות, גם מעבר לרומן זה. מרחק המקום והזמן שמתוכו מסופרים הסיפורים, שימר את חוויותיו של 'האורח' כמו 'בהקפאה עמוקה', כך שביציאתם החוצה, עדיין חיים בהם כל הספקות והקרעים הישנים בכל עוצמתם הראשונית ותוך החזרה אליהם, מתאפשר תהליך התיקון שבא לידי ביטוי עם פרסום הרומן.

כאן המקום לאשש את ההנחה כי המרחק שממנו מסופר 'אורח נטה ללון', הוא מבנה יסודי וטראנספורמטור לחומרים שלו. הנחה זאת נכונה, אך לא מכיוון שהספר נכתב ממרחק של זמן ומקום ריאליים, ולא מכיוון ש'האורח' תופס עמדה רגשית מרוחקת לגבי המסופר בו,

אלא מכיוון שזהו, בראש וראשונה, סיפור של מפגש: 'האורח' חוזר ופוגש את ילדותו הרחוקה והאבודה ותוך כך פוגש בחלקים אבודים של עצמו. המפגש המחודש עם עיר הולדתו וילדותו, עוררו ב'אורח' חוויות ראשוניות חזקות שנשתמרו לאורך השנים שעברו מאז הביקור ועד לכתבת הרומן. כל מה ש'האורח' שמע, ראה והריח באותו ביקור, נקלט והתחבר עם זיכרונות ילדותו, שעד אז היו מנותקים מקשר עם אישיותו הבוגרת, אך נשתמרו בתוכו ב'תנאי אכסון' שההתרחשויות החושיות מן העבר המשיכו להתקיים בהם. לפיכך, תחושת המרחק המלווה את הרומן ומהווה מבנה יסודי שלו, אינה קשורה באיזשהו מרחק זמן פיזי אובייקטיבי, אלא מבטאה את המרחק שבו היה 'האורח' נתון מעצמו ומן הקשר עם ילדותו שאבדה לו בתוכו כאשר עזב אותה בעלותו לארץ מבלי יכולת לעבור אז את תהליך הפרידה ממנה. שבוש האבודה בהווה, כפי ש'האורח' פוגש אותה בביקורו, 'הפשירה' בתוכו, כתהליך אטי, את שבוש האבודה של ילדותו, ועמה, את חלקי ילדותו שהודחקו ואבדו לו. קרוע בין מציאות העבר כפי שנצר אותה בקרבו, ובין מציאות ההווה של חייו שנתגלתה לו בקרעיה במפגש עם שבוש — עמד 'האורח' בתחום הביניים, בין הקרעים, שהם קרעי נפשו המופנמים. גם כשהוא בא לכתוב לאחר שנים את 'אורח נטה ללון', זהו בראש וראשונה סיפור השיבה שלו ל'עצמי האמיתי' ולפגישה עם מחוזות ילדותו הרחוקה. משותק, כפי שהיה בזמן הביקור, מבחינת יכולתו לדעת מהם רצונותיו, ועל אחת כמה וכמה, משותק ביכולתו ללכת עם רצונותיו, לבחור ולהכריע ביניהם, מסר 'האורח' עדות מהימנה על העולם, כפי שראה אותו דרך עיניו הסובייקטיביות. האפיון המרכזי של עולם זה הוא השבר שבו. תפיסת מרחק וצורך בשליטת-יתר מתגלים כמנגנוני הגנה שאדם במצב מעין זה נוטה לפתח. התבוננות אסתטית, בריחה לסוגים שונים של אינטלקטואליזציה ורציונאליזציה, אף הם דרך נוחה של הגנה במצבי פרידה ומשבר. רק הרבה יותר מאוחר, תוך שהוא מעלה על הכתב את 'שני הסיפורים' הרחוקים ממנו, את הסיפור המובלע של ילדותו בשבוש ואת סיפור שיבתו אליה, מתמזגים הסיפורים כולם, שלו ושל אחרים, עוברים עיבוד והופכים להיות סיפור אחד. מספר אותם אדם שגם עליו עבר תהליך אינטגראטיבי של תיקון והתחברות חלקי אישיותו הקרועה.

מבנה סבוך כמו זה של הרומן 'אורח נטה ללון', אינו יכול להתקיים אצל עגנון בלי שפעת חלומות. ואמנם, הספר משופע חלומות קצרים, פירוורי חלומות; וחלום אחד ארוך, גרוש מוטיבים בטכניקת החלום האקורדי⁵ כשהמוטיבים העיקריים של החלום עוברים, באמצעות 'מלאכת החלום', עיבוד המשנה את הזיקות ביניהם. התכנים המוכרים לקורא מן המציאות הבידיונית הגלויה של הרומן, נמסרים בחלום מותקים ומעובדים, ומכילים בתוכם רובד של תכנים סמויים. לחלום זה מוקדש 'פרק שנים וששים/בחלום או בהקיץ' (עמ' 358-363). חולם אותו 'האורח' כשהוא פותח ואומר 'איני זוכר אם בהקיץ או בחלום'. מכיוון שהפרק הבא אחריו, 'פרק שלושה וששים/אמת לאמתה' יעסוק בסיפוריהם 'המציאותיים' של גיננדיל, אהרן שיצלינג ולייבטשי בודנהויז, ושלושתם מופיעים כבר בחלומו של 'האורח', ניתן לראות בו חלום 'חכם', המקדים ומבשר את האירועים העתידיים עוד לפני התרחשותם. מיקומו של החלום הזה קובע במידה רבה את תוכנו, לא רק כמקדים את הבאות, אלא גם כאוסף את המוטיבים מתוך הסיפורים הקרובים להתרחשותם לזמן ש'האורח' חולם את חלומו. הדבר תואם את הידוע לנו מן התהליכים המעצבים חלומות מציאותיים הקושרים את 'שרידי יום אתמול' ואת החומרים המשמעותיים והמודחקים מן העבר הקרוב והמיידי, עם העבר הרחוק מאוד. קריאה מדוקדקת של החלום מגלה, שאין זה חלום אקורדי טיפוסי, אשר בא לרכז את מרבית המוטיבים של הרומן, נוסח עיבוי הסיפור הבידיוני השלם, בסיפור חלומי מרוכז ומוקטן, שיהיה מעין השתקפות של סיפור בתוך סיפור. זהו חלום אישי של האורח והוא מבטא את מצבו הנפשי של החולם בזמן החלימה, ומחבר אותו עם תכנים מודחקים שהם הרבדים העמוקים ביותר של אישיותו, כפי שהתעצבו במהלך חייו. האירועים שקרו ל'אורח' באותו ערב וקדמו לחלום, החלום עצמו ומה שקרה מיד לאחר ש'האורח' התעורר מחלומו, הופכים לזרם אסוציאטיבי אחד מתמשך, ומתרחש בזמן בידיוני ריאלי מרוכז, של שני ימים והלילה שביניהם. לתוך הזמן המרוכז הזה מתנקזות חוויות ואסוציאציות נוספות הידועות לקורא מהיכרותו הקודמת עם החולם. כל הדמויות שנכנסות לחלום כאנשים מוכרים מן המציאות הבידיונית של הרומן, מקבלות בחלום מעמד של תמונות חזותיות, שהן ייצוגים פנימיים של החולם, ובעצם רק ככאלה מתפרש מקומן בחלום. 'האורח' החולם,

המשוחח עמן ורואה אותן, חולם את עצמו ואת חלקי אישיותו המנוגדים באמצעות. מקומן בחלום נקבע בהתאמה עם מידת הדומות והשונוות ביניהן לכינו. איש שחולם חלום כזה, יכול לקום משנתו ולחוש שהחלום שחלם הוא תמצית היותו, בדומה ליונג המספר על תחושה מעין זו שהיתה לו פעם כלפי חלומו: 'חשתי לפתע בצורה אינטואיטיבית ומתוך תובנה בלתי-צפויה, שמשמעות החלום היא אני עצמי, חיי ועולמי'.⁶ ואמנם, 'האורח' יושב באפלולית החדר לאחר שקם משנתו ומבקש להישאר עוד מעט עם חלומו, ותוך כך הוא חש שהגיע להשתוות הנפש, שהיא מידה גדולה, לדבריו, ולא כל יום אדם זוכה לכך.

להלן, חלומו של 'האורח':

איני זוכר אם בהקיץ אם בחלום. אבל זכורני שבאותה שעה עמדתי בשדה יער מעוטף בטלית ומעוטר בתפילין ובא רפאל התינוק בנו של דניאל ב"ח ובזרועו נרתק. אמרתי לו, בני מי הביאך לכאן? אמר לי, היום נעשיתי בר מצוה והריני הולך לבית המדרש. נתגלגלו רחמי על בן ריחומים זה, מפני שהיה גידם משתי ידיו ואינו יכול להניח תפילין. תלה בי שתי עיניו היפות ואמר, אבא הבטיח לי שיעשה לי ידים של גומי. אמרתי לו, אבא שלך אדם ישר ואם הבטיח יקיים. שמא יודע אתה מה ראה אביך לשאול אותי על שיצלינג. אמר רפאל, אבא יצא למלחמה ואינו יכול לשאול אותו.

אמרתי לו, בינינו לבין עצמנו רפאל, חוששני לה לאראלה אחותך שהיא קומוניסטית. כלום אינה מלגלת על אבא. אמר רפאל, אדרבא היא בוכה עליו, מפני שאינו מוצא את זרועו. אמרתי לו, מה פירוש אינו מוצא את זרועו. אמר רפאל, זרועו אבדה לו. אמרתי לו, אם כך היאך הוא מניח תפילין? אמר רפאל, אם לזה, אל תחוש. את של ראש מניח בראשו ואת של יד מניח בזרועו של אחר. אמרתי לו, היכן ימצא זרועו של אחר? אמר רפאל, זרוע של חייל מצא בחפירה. אמרתי לו, סבור אתה שיוצא ידי חובתו בזרועו של זה? הלא במתים חפשי כתוב, כיון שנעשה אדם מת

פטור מן המצוות, וכל הפטור מן המצוה אינו מוציא בה אחרים. אמר רפאל, איני יודע. אמרתי לו, אי אתה יודע, אם כן למה עשית עצמך כאילו אתה יודע. אמר רפאל, עד שלא שאלת ידעתי, מששאלת שכחתי. אמרתי לו, מכאן ואילך לא אשאל. לך בני לך.

אמר לי, ואתה? אמרתי לו, עדיין לא חשבתי בדבר. אמר לי, הנח את המחשבות. אמרתי לו, ואתה כלום אין אתה חושב? אמר לי, אם אני חושב איני רואה. אמרתי לו, וכי יש כאן דבר שכדאי לדאוג? שמא פתקאות שהנחתי בנעלי? אמר לי, בא נושא המכתבים והביא עמו מכתבים הרבה ועליהם בולים הרבה. אמרתי לו, אלך ואראה. נסתכל רפאל ברגלי ואמר, היאך תלך ואין לך נעליים. אמרתי לו, אין לי נעליים. אי אתה סבור שאשתו של לייבטשי חלצתן כדי שלא אברח.

באה גיננדיל ואמרה, סתום פיה וכתוב את זמירותיך. אמרתי לה, סבורה את גיננדיל שאני לייבטשי. אם כן טעית גיננדיל טעית. אמר לייבטשי, אדוני היקר אשרי שבאת לכאן. בלילה זה ראיתך בחלום. אמרתי לו, כיצד ראית אותי? אמר לייבטשי, פשוט, כשם שאתה נראה. אמרתי לו, בעיניך הדבר פשוט ובעיני אינו פשוט. מה היה המעשה בסוכה? אמר לייבטשי, אני איני חייב בדבר. אמרתי לו, חייב אתה אדוני החביב, אבל אני איני מקפיד עליך. שמעתם מה עשה לי לייבטשי זה? אם לא שמעתם אספר לכם.

קודם החג בא לייבטשי אצלי ואמר לי, אעשה לי סוכה על סוכתך. אמרתי לו, עשה. וכי ברירה היתה בידי לומר לו אל תעשה. טוב היה אילו עשה סוכתו במקום אחר, או אינו עושה לו סוכה כלל, שלייבטשי זה אף על פי שעושה חרוזים לתורה אינו אדוק במצוות. בין כך ובין כך אפילו עושה סוכתו על גבי סוכתי לא איכפת לי, שהרי לא ישב בסוכה. בא ועשה את סוכתו לפני סוכתי, עד שנראו שתייהן כסוכה אחת, אלא שחלקו היה גדול מחלקי ונאה משלי. עמדתי ותמהתי. ראשית, מפני שלא ניכר בין סוכתי

לסוכתו. ושנית... שנית זו שכחתי מהי. אמר לייבטשי, אני אסכך את שתייהן. סמכתי עליו וחזרתי אצל עבודתי. ערב סוכות עם חשיכה באתי וראיתי שפירס עליה סדין נקוב ולא סיככה כהלכתה. אמרתי לו, הרי אינה מסוככת בדבר שצומח מן הארץ ותלוש, אלא בדבר המחובר שמקבל טומאה. הביט בי לייבטשי בפנים ישרות ואמר, די לי בזה. שאלתי את עצמי, היכן אסעוד ואין לי סוכה. אמרה אשתי, סעוד במלון. אמרתי לה, את כאן. עדיין לא לקחתי לי ארבעה מינים וחוששני שמא כבר נעלו את החנויות, שהרי היום ערב החג וערב שבת והקדימו לנעול. מה את סבורה, שמא מאחר שיום טוב ראשון של חג חל להיות בשבת לא אקח כלל ואצא ידי חובתי באתרוג הקהל ואחסוך לי כמה שילינגים. העתים רעות וככל החוסך חוסך, כל שכן שיש לי הוצאות יתירות על אכסניא.

פגע בי שיצלינג וחייל. הרי כמה מהוהה חיוכו, כמה עייפים בגדיו, כמה מעוך הכובע שבראשו, זה של סמוט שלקח אותו חדש לכבוד החג. נתתי לו שלום והרהרתי, זה תשעה חדשים שאשתו לא ראתה אותו, ובינתיים נגרעה קומתו וכמין חטוטרת צמחה לו על גבו. ואשתו הרי אליגנטית, אף על פי שקפצה עליה זקנה שלא בעונתה. רציתי לספר לו על אשתו ובניו, אלא שהייתי בהול ליקח לי אתרוג והנחתיו ורצתי והרהרתי, הרי כבר נעלו את החנויות, אם כן ריצה זו למה, מוטב היה לעמוד עם חברי. ומה שהגיד לי לבי הגידו לי עיני, היינו שכבר קידש היום וננעלו החנויות. החזרתי רגלי ורצתי למלון ונחמתי את עצמי שבעל המלון ישתכר דמי סעודה, בזמן שאין לו אורחים ואינו משתכר כלום.

אותה שעה נודמנה לנו סיעה של נשים, נפנה להן ולא נפנה אלי. בקושי פתח לי חדר. נכנסתי לחדר וביקשתי לרחוץ לכבוד החג. מצאתי שם הרבה בני אדם עומדים סמוך לשולחן הרחצה. ביקשתי מהם שישבו אצל שולחן הכתיבה. כיון שהלכו לשם באו כמה נשים וקראו להם ויצאו. אמרתי לי, עכשיו אתרחץ. דפק בעל הבית ואמר,

האוכל מצטנן. נכנסתי לאולם ומצאתי שם סיעה של זקנות יושבות בנחת וגומעות רוטב. לא כך לייבטשי?

ניענע לי לייבטשי בראשו ואמר, כן כן אדוני היקר. הסברתי לו פנים, החשיכו פניו, ולא פניו בלבד, אלא כל סביבו החשיך, שמתוך שהארכנו בדברים עבר היום. קמתי ונכנסתי לאולם.

האולם היה ריק. כל אדם לא היה באולם. בא אותו שאני מכיר ואיני יודע את שמו. בכל יום פניו אחרות, היום היו לו פנים של יפוני ושל תתרי כאחד. בכל מקום יש הרבה וכמותו, כאן בשבוש אין לו דומה לדומה. קטן היה וצנום היה ולחיי אדומות היו ועיניו שחורות ושפמו שחור ומבהיק ומאונך ונימין יוצאות ממנו לכאן ולכאן, ושנותיו שלושים פחות שנה או שנה יותר. סילסל בשפמו ומעד כאדם שמשיב על דברי חבירו ואמר, כבר אמרתי לך. והוציא זכוכית מגדלת מבין שערות ראשו ונסתכל בה ויצא. מה היו הדברים שנתכוון להם, ומתי דיבר עמי, ומתי אמר לי כך, שהוא אומר כבר אמרתי לך. ישבתי במקום שישבתי ועצמתי את עיני.

באה קרולקה ואמרה, האדון שרוי באפלה. מיד אני מדליקה לו את המנורה. כל היום כולו לא ראינו את האדון. אלי אלי, היכן היה ומה סעד? מיד אני מביאה לו סעודת הלילה. שמתי אצבע לפי ורמזתי לה שתשתוק. עשתה קרולקה סימן של שתי וערב על לבה ואמרה, אלי אלי, לא ראיתי שבעל הבית עומד ומתפלל. לאחר שסיים מר זומר תפילת מנחה או תפילת ערבית בא וישב במקומו. רוחי היתה ממוזגת, לא עצבה ולא שמחה. מידת ההשתוות היא מדה גדולה. לאו בכל יום אדם זוכה לכך.

לאחר שאכלתי ושתיתי חזרתי לחדרי ואמרתי לי, אשב ואקרא את המכתבים שבאו היום. מתוך שישבתי וקראתי עלה בדעתי לענות לשולחיהם. צירפתי מחשבה למעשה וכתבתי מכתב אחר מכתב, עד שהגיע חצות לילה ועליתי על מטתי כאדם שעשה את חובתו.

לא ציפיתי לישון. באה השינה בהיסח הדעת וישנתי, עד שהאיר היום והגיע הזמן לקום.

(אורח נטה ללון, עמ' 358-361)

כפי שכבר נאמר, אין זה חלום אקורדי טיפוסי הבא לרכז בתוכו את מרבית המוטיבים של הרומן, אלא בוחר מתוך שפעת המוטיבים השזורים את 'אורח נטה ללון' כמה דמויות וכמה תימות מרכזיות, המבטאות בריכוז חלומי את התכנים האישיים של החולם. לשם כך עוברים התכנים עיבוד, לפעמים רק חלקי, של 'מלאכת החלום', ומופיעים בתמונות מעובות המתקשרות אסוציאטיבית עם תכנים נוספים מרכזיים לרומן, אך נשארים חשופים בעיקר לדמותו של 'האורח', החולם את החלום. הסוואת התכנים הגלויים והפנייתם לסמיוס, כפי שהיא מתרחשת בחלום זה, אינה מלאה. פעולת 'הצנזור', אותו אנו מכירים מחלומות אחרים בסיפורת עגנון כקפדן ומתוחכם, אינה מחמירה כאן והיא מותירה דמיון רב בין התכנים, הדמויות והמצבים בהופעתם הגלויה בחלום ובין הופעתם בהקשרים קודמים בסיפורים, כך שהסמלים והתמונות שבהם מדבר החלום, מוכרים היטב לקורא ואינם דורשים, לכאורה, עבודת 'פשר' סבוכה. כך על פני השטח. לאמיתו של דבר, דווקא הופעתם הגלויה בחלום מצביעה על תחכמו ועל עיקרו של חלום זה, שאינו מתמצה בהסוואת התכנים הגלויים, אלא בהעברת המוקד הסמוי שלו לחווייתו האישית של החולם, המשקפת, מעבדת ומכילה בתוכה את הדמויות והרעיונות של הרומן, בחלקים ובייצוגים פנימיים של 'האורח'. החלום פותח באיסוף כמה מן הסמלים היותר חשובים וחוזרים על עצמם בסיפוריהם של תושבי העיר, ומבחינה זאת מתחיל החלום באקורד מוכר לקורא.

'האורח' רואה את עצמו בחלומו עומד בשדה יער מעוטף בטלית ומעוטר בתפילין.⁷ ביצירות רבות של עגנון, ולא רק ברומן זה, היער הוא סמל להתפקדות דתית ולשיגעון, כמו, למשל, במקרה של אחיה של צירל, 'שנשתטה בגלל לימודים שעסק בהם, יצא ליער עד שנטרד ומת' ('סיפור פשוט', עמ' 10). ביער נותן האדם דרוו ליצרים ומתפש אהבות נעורים: 'יוצאים ליער לגלות אהבתם זה לזו' ('אורח נטה ללון', עמ' 29). היער הוא העולם בראשוניותו, בדומה למושג הנרקיסיוס הראשוני שבו אין הבחנה בין 'העצמי' והאובייקטים הסובבים אותו.

ממרחק הזמן שחלף מתבונן 'האורח' ב'עצמי' הילדותי, וזוכר את עצמו במצב ראשוני זה, יושב ביער, בודד ונפרד מן העולם ומרגיש את העולם כולו מצוי בתוכו. כלומר, בדירותו נובעת מכך שעדיין לא התקשר עם העולם והעולם נמצא בתוכו. מצב זה יוצר בדירות שלמה וסגורה. דרך אמירה ספרותית גבישית זאת מביע כאן עגנון את עיקר הרעיון של הנרקיסים הראשוני.

בודד ויחיד היה ביער כשם שבודד היה בעולם, שעדיין לא צירף עצמו לעולם והעולם לא צירפו לו. מאותו זמן ראה את העולם, זה העולם שקוראים לו העולם הגדול, ולבסוף חזר אצל עולמו, זה העולם שקוראים לו עולם קטן.
(אורח נטה ללון, עמ' 277)

עד כמה כל הדמויות והסיפורים של 'אורח נטה ללון' הם ייצוגים פנים-נפשיים (אינטרפסיכיים) ל'עולמו הקטן' בתוך 'העולם הגדול', ניתן לראות בדרך שבה הוא מזכיר בהמשך את סיפורה של אשת החייט. מסתבר שחשיבות הסיפור שלה בשימוש שהוא עושה בו לשם חיזוק הרגשתו שלו והבעתה שלא על דרך ההיגד הישיר. אלא כדרכו של אדם המספר סיפור על זולתו או אומר דברים בשם אומרם, אך יותר מכול, מבקש הוא לומר בדרך זו משהו על עצמו והוא ממשיל זאת באמצעות הסיפור שהוא מספר, אולי כדי להסתיר את עצמו ואת כוונותיו מאחורי האמירה של אחר.
ממשיך 'האורח' ואומר:

רית שאין כיוצא בו עולה מן היער. מה העשב הזה שמריח יפה כל כך? אולי זה העשב שסיפרה עליו אשתו של החייט שאדם שגלה ממקומו מריח בו וחוזר לבריאותו.
(אורח נטה ללון, עמ' 277)

לעיני הקורא מתרחשת אינטראקציה עשירה ומורכבת בין סיפור אשת החייט לבין סיפורו האישי של 'אותו אדם' החוזר לעירו והריחות שלה הופכים לגירוי החושי החשוב ביותר, מבחינת כוחם להשיב אותו לזיכרונות ילדותו. האמירה 'מריח בו וחוזר לבריאותו' יכולה להישמע

כאן צינית ומיתממת הואיל וגם אשת החייט וגם 'האורח' לא החלימו עם שובם לעיר. נהפוך הוא, בריאותם הלכה והתערערה. אלא שגם זו היא רק אמת חלקית. הטקסט העגנוני מתגלה כאן בכוחו הפרדוקסאלי וביכולתו להכיל בעת ובעונה אחת אמיתות שונות ומנוגדות המשתקפות בו. כאמור, גם אשת החייט וגם 'האורח' לא החלימו בשובם לעיר. 'האורח' אומר על עצמו שהגיע בריא לעיר ולאט-לאט מצא את עצמו חולה ומדוכא בה. אלא שקריאה מדוקדקת ב'אורח נטה ללון' מגלה שבתוך הירידה שלו למחלה ולדיכאון, טמונה הבראתו הנפשית. גם שפרינצה, אשתו של החייט, לא הבריאה בגופה, אך מצאה לפחות קורת-רוח לנפשה כשחזרה לעיר מהניכר. וקך, אמירה הנשמעת על פניה תמימה או מיתממת, הופכת בקריאה שנייה לאמירה צינית, אך בקריאה שלישית, שוב חוזרת ומתגלה באמת הפנימית שלה. סיפור אשת החייט הוא רק דוגמה אחת לרבים שכמותו: הסיפורים שמספר 'האורח' ברומן באים לשרת את מטרתו לומר את עצמו דרכם, מבלי שיצטרך לחשוף יותר מדי מן האמיתות הנסתרות שלו. הזיקה שנוצרת בינו לבין שאר הדמויות היא חוויה רבת-עוצמה של הקבלה בין העולמות, כשכל אחד מבטא את האחר. 'העולם הגדול' — הוא העם היהודי במצוקתו, משתקף ב'עולם הקטן' — הוא 'האורח' ומצוקתו. שבוש 'הקטנה', החרבה והנאנסת, מקבלת מעמד של 'עולם' ולא רק של מקום, ו'האורח' — אף הוא חדל להיות אורח מזדמן, ואישיותו, דווקא משום טשטוש תכונותיה, מדברת מתוכה את הרבים. טלית ותפילין בחלום, בהקשר הגפיים החסרות, באות להתריס כנגד הסדר האלוהי ומעמידות בספק אירוני את קשר ההשגחה שבין העם היהודי ואלוהים. סמלים יהודיים אלה ואחרים מוכרים לקורא מהופעתם ברומן וממכלול יצירתו של עגנון.
מספר דניאל ב"ח מדוע אינו מניח יותר תפילין:

עד היכן הייתי זהיר במצות תפילין, שאם לא הספקתי להניח תפילין לא טעמתי כל אותו היום כלום. לילה אחד שכבתי בתוך חפירת הגייסות והייתי רבוץ עד למעלה מצוארי באדמה תחוה ורקובה... אמרתי למלאך המות, המתן לי עד שאקיים מצות תפילין. פשטתי את ידי לבקש את תפילי, פגעה ידי ברצועה של תפילין, הייתי סבור

שפגע כדור בתרמיל שלי ונתפזרו תפילי, עד שאני מושך ברצועה וממשמש בתפילה עלה ריח רע לפני וראיתי שתפילה זו קשורה לזרועו של מת, שאותה חפירה קבר אחים היתה ואותה זרועה של חייל יהודי היתה שנתרסקו איבריו בשעה שעמד בתפילה מעוטר בתפיליו.
(אורח נטה ללון' עמ' 38)

הנכויות הפיזיות עומדות, הן בסיפור והן בחלום, כציורים מוחשיים במקומן של כל הפגיעות והטראומות שהמלחמה הביאה על אנשי שבוש.

סיעה של נשים המופיעות בחלום היא תמונה מעובה של הנשים השכולות ברומן שילדיהן נאנסו, נטבחו ונכרתו מן החיים.

דמויותיהם של רפאל התינוק ואריאלה אחותו, אף הן אינן מוסוות בחלום כמו ברומן, כל אחת מהן היא מעין 'חצי' ורק חיבור תכונותיהן היה מאפשר אינטגרציה של אישיותן.⁸ רפאל הפגוע בגופו וחי בעולם הרוח והדמיון הוא 'גלוי עינים' וכולו רוחניות. אחותו אריאלה, כולה כפייתיות ושכלתנות, פגועה ביכולת הרגשית שלה ורק החלום עושה עמה חסד ומאפשר לה לבכות על אביה 'שאינו מוצא את זרועו'. 'מלאכת החלום' מאפשרת 'לבלבל' בין רגלו החסרה של דניאל ב"ח לבין זרועו של אותו חייל יהודי שנתרסקו איבריו ב'שעה שעמד בתפילה מעוטר בתפילין' (עמ' 38), ועל-ידי-כך להדגיש עוד יותר את הזוועה ואת ההתרסה כנגד ההשגחה האלוהית.

הסוכה המופיעה בחלום מצטרפת לטלית ולתפילין ולשאר סמלי הדת והמסורת, שהם בעלי משמעות כללית מובנת, אך כאן, בחלום, מתקשרת הסוכה לממד האישי של החולם ולפגישה שהיתה לו, קרוב לחלימה, עם שיצלינג, גיננדיל ולייבטשי — כולם אנשים חסרי בית במידה זו או אחרת, ולגביהם סוכה היא גם הבית שאבד להם בהווה שלהם. לפיכך, ממלא נושא הסוכה בחלום זה את תפקיד 'שרידי יום אתמול' של החולם, הנכנסים לתוך החלום ומחברים אותו עם התכנים האישיים המודחקים שלו, עם נושא יחסו לביתו בהווה ועם יחסו הרגשי לבית ילדותו, מעבר להיות 'הסוכה' אחד התכנים הסמליים הגלויים של הסיפור. כזכור, יושב לייבטשי בביתה של גיננדיל שאספה

אותו אחרי המלחמה אליה 'ומתעסק כל הימים וכל הלילות לעשות את התורה בדרך שיר'.

לכאורה, יש קרבה בין 'שני הסופרים'; בין לייבטשי, שהעברית שלו עילגת והוא מבקש לשפר את התנ"ך, נוסח 'פערשענערט אונד פערבסערט', לבין 'האורח', הסופר מארץ ישראל, שכל זמן שהותו בשבוש אפילו מכתבים אישיים אינו מסוגל לכתוב, כל שכן, כשיבש מקור היצירות שלו. החלום שם דברים בעניין זה של הדמיון בין לייבטשי לבין 'האורח' בפיה של גיננדיל שאומרת לו 'אורח': 'מה אתה אומר למעשי ידי של לייבטשי? הלא אף אתה משהו לבלר' (עמ' 316). דברים אלו, כפי שהם נאמרים בחלום על-ידי גיננדיל, מגלים את מצוקתו של 'האורח', שזהותו כסופר מעורעת בתוכו. סיפור הפגישה בין השניים אצל גיננדיל, כשלייבטשי כופה על 'האורח' לשמוע את חרוזיו, מכין ומקדים את הופעתו של לייבטשי בחלום, כשהוא אומר 'אעשה לי סוכה על סוכתך'. בחלום חוזרים אותם יסודות המצויים בסיפור: אירוניה, זלזול ופחד מן הניסיונות להביא להתבוללות התרבות היהודית שממילא הולכת ופוחתת ורצון להתאימה לתרבות אשכנז. כפי שאומר שיצלינג, כשהוא שומע את חרוזיו של לייבטשי: 'חבל שמשה רבנו לא כתב את התורה גרמנית ולא עשהא בחרוזים' (עמ' 315). וברמה האישית, פחד שמא כוחו כסופר הולך ומידלדל.

משמעות 'הסוכה', המופיעה כתמונה מתמונות החלום, מסתברת בפרק השביעי ברומן: 'משל ונמשל'. בפרק זה מפרש 'האורח' את המשמעות הסמלית של דימוי הסוכה, בהקשר לבית-המדרש הישן. בבואו לשבוש מצא את העיר חרבה ואת בית-המדרש הישן נעול. רצונו ופועלו האומניפוטנטי היה להשיבם לחיים.

אבל מקום אחד יש בעיר שאין צרה מצויה בו. זה בית המדרש הישן שמפתחו בידי.

בהמשך, ממשיך 'המספר' את המשל:

אין אני לומד על מנת להרחיב את דעתי או להחכים ולידע את מעשי השם, אלא כאדם שמהלך בדרך והחמה קופחת

על ראשו ואבנים מנגפות את רגליו והאבק מסמא את עיניו וכל גופו עייף, רואה סוכה ובא ונכנס לשם, ואין חמה קופחת על ראשו ואין אבנים מנגפות את רגליו ואין אבק מסמא את עיניו. ומתוך שהוא עייף מבקש הוא לפוש ואינו נותן דעתו על כלום. לאחר שחזרה נפשו עליו נותן דעתו על הסוכה ועל כליה. ואם אינו כפוי טובה נותן שבח והודיה למי שעשה לו סוכה והכין בה כל צרכיו.

מייד בהמשך מגלה 'האורח' את הנמשל:

אותו אדם אני הוא, ואותה סוכה בית מדרשו הישן הוא.
(‘אורח נטה ללון’, עמ' 32)

המשל והנמשל מחזירים אותנו לסוכה שבחלום. בחלום הוא רואה את לייבטשי, חרזן חרוזים עלובים, שמתיימר לתקן את התורה ואפילו שפת המקרא אינה ידועה לו ועולם התרבות והאסוציאציות שלו קשורים בלשון אשכנז ומשורריה. אותו לייבטשי בונה לו סוכה על סוכתו, ועוד 'בא ועשה את סוכתו לפני סוכתי, עד שנראו שתייהן כסוכה אחת, אלא שחלקו היה גדול מחלקי ונאה משלי'. החלום מביע את חרדתו העמוקה של 'האורח', שמא כל עמלו להשיב חיים לבית-המדרש הוא לשווא, כי פועלו של לייבטשי הטפל וחסר הערך, לא רק דומה ושווה לשלו, אלא אף גדול ונאה משלו, נבנה על יסודות מפעלו ותופס את מקומו. חרדה כזאת, כפי שהחלום מעלה לגבי זהותו כסופר יהודי, וכמי ששומר את מפתח בית-המדרש הישן ובכך מקבל על עצמו אישית לשמור על המשכיות ההווה והתרבות היהודית, מבטאת יותר מכול את חוויית היסוד של 'האורח'. אחדות זוהות בין הויקה האישית והזיקה הלאומית, מגיעה בהרגשתו לשלמות. 'העולם הקטן' והעולם הגדול מצטרפים בנפשו לאחדות שאינה ניתנת להפרדה, וממלאים אותו לפרקים בתחושה של גדולה ועוצמה. מתוך הכרת השליחות הגדולה המוטלת עליו, ולפרקים מתוך חרדה עמוקה, דיכאון, אפסות והכרת חולשתו, מיטשטשים הגבולות בין המוטיבים הלאומיים והאישיים. תוכן זה הנו, למעשה, התוכן הסמוי העיקרי של החלום. הסוכה, שלפי פירושו של 'האורח' היא

בית-המדרש הישן אשר נותן לאדם היהודי שנוזק לעולם מחסה ובית, היא בחלום גם ביתו הפרטי של 'האורח', שאף הוא חרב ועומד בסכנת התפרקות. הקשר בין 'האורח' לבין לייבטשי, אינו מתמצה רק בהיות שניהם סופרים, אלא בדומות נוספת. בסיפור המפגש בביתה של גיננדיל בין 'האורח' ובין שיצלינג ולייבטשי, מוזכרות לא פעם נעליים, הן בהקשר לאשתו של לייבטשי שהרבתה להתנכל לו, ואחד הסיפורים עליה אמר כי 'מכה באה לו ללייבטשי מאשתו שפעם אחת בימות החורף הניחתו כל היום יחף בלא נעל ונקרשה רגלו' (עמ' 313), ועל אשתו של שיצלינג נאמר כי בימות המלחמה, כשהלכה לבקש רופא לבתם החולה, 'פגע בה איגנץ וחלץ את נעליה ונטלן לו' (עמ' 317). הנעליים נזכרות שוב בערב לפני ש'האורח' חולם את חלומו, שעה שהוא נוטל פיסת נייר וכותב עליה 'אל תעירו אותי' ומניח את הנייר בנעל מנעליו ואת הנעל הוא מניח על הסף, מאחורי הדלת, וכדי להיות בטוח שלא יעירו אותו הוא חוזר ועושה אותו מעשה בנעל השנייה. הסיפורים השונים אודות נעליים מוזכרים בחלום כש'האורח' אומר: 'שמא פתקאות שהנחתי בנעלי?' מוטיב הנעליים עובר עיבוי בחלום ומתגלה בהקשר דינאמי רחב בשיחה שמתנהלת בחלום בין 'האורח' לבין רפאל, וקושרת אותו עם מוטיב החשיבה לעומת הראייה הפנימית, עם מוטיב הכתיבה האישית (מכתבים) לעומת הכתיבה היצירתית, ועם מוטיב יכולת ההגשמה העצמית, כשרפאל שואל בחלום את 'האורח', היאך יעשה אדם את כל המעשים הגדולים הללו, כשהוא יחף ונעליים אין לו?

היאך תלך ואין לך נעלים, אמרתי לו, אין לי נעלים. אי אתה סבור שאשתו של לייבטשי חלצתן כדי שלא אברח.

מסתבר משיחה זאת, שלא רק רפאל אינו יכול להלך על רגליו. גם 'האורח', כמו רפאל, הוא נכה ואינו יכול להרחיק לכת כי אין לו נעליים. אלא שרפאל הוא נכה פיזי ו'האורח' הוא נכה רגשי ואין בכוחו ללכת' עם רצונותיו ורגשותיו. הנעליים, כמו תמונות אחרות המוזכרות בחלום, נאספות לתוכו כתמונה מעובה, כמוטיב מוכר, המארגן בתוכו את החומרים המפורזים מן המקומות השונים שבהם הם מופיעים ברומן, קרוב לזמן החלימה. שוב מסתבר, כי 'האורח' אינו שונה

בהרבה מחבריו שיצלינג ולייבטשי. בחלום חולצת אשתו של לייבטשי לא רק את נעליו של בעלה מעל רגליו, אלא גם את נעליו של 'האורח'. שניהם מהלכים יחפים. כמו בהיווצרות חלום מציאותי, מתחברות הנעליים שהחולם עוסק בהן ערב חלומו כ'שרידי יום אתמול', עם הנעליים שנשמרו בזיכרונו כשדובר בהן בפגישה בביתה של גיננדיל ותוך כך, על דרך האסוציאציה, 'מושכות' איתן את משתתפי הפגישה, שיצלינג ולייבטשי, להיכנס לחלום. כאמור, לא קשה לראות את הדמיון בין 'האורח' לבין לייבטשי, לא רק משום עיסוקם בכתיבה. שניהם שרויים בלא אשה, אך בעוד אשתו של לייבטשי מתה, חי 'האורח' הרחק מאשתו, גיאוגרפית ורגשית, משום שאין הוא מרבה לתת דעתו עליה.

בחלום מקבלת הסוכה משמעות, לא רק של בית במובן הדתי, אלא גם של ביתו האישי של 'האורח' ושל אשתו אשר אינה עמו. וכך באים הדברים לידי ביטוי בחלום:

שאלתי את עצמי היכן אסעוד ואין לי סוכה. אמרה אשתי, סעוד במלון.

קטע זה בחלום מזכיר את חלומו של הרטמן, שבו הוא מבקש עקב גירושו מטוני, לשכור לעצמו דירה חדשה.⁹ החלום שם את הדברים בפיו של זיסנשטיין:

זיסנשטיין ראה את דירתי ואמר אילו מצאתי דירה נאה כשלך הייתי שוכרה, דעתי לשהות כאן ואני עייף מן ההוטלים.

(על כפות המנעול, 'פנים אחרות', עמ' תסא)

בשני החלומות מתקשרת האשה עם מושג הבית שניגודו הוא ההוטל — מלון האורחים.

בהמשך חלומו של 'האורח', מתקשר נושא האשה-הבית גם עם אשתו של שיצלינג, שבחלום נאמר עליה כי 'זה תשעה חדשים שאשתו לא ראתה אותו'. שלושת הגברים הללו, 'האורח', שיצלינג ולייבטשי, חיים ללא אשה. בחלום מקבלת עובדה זאת ביטוי בתמונת 'סיעה של

נשים' והיא מתחברת עם סיפור נשותיו וילדיו המרובים של שיצלינג ומבשרת את אסון מותן של שלוש בנותיו, המתרחש למחרת החלום. לא מקרה הוא כי חלק מרכזי של החלום עוסק בדמותם של לייבטשי, גיננדיל ושיצלינג. החלום נחלם קרוב למועד פגישת 'האורח' עם חבר נעוריו, שיצלינג. תוך הפגישה הוא מבקר אצל גיננדיל, דודתו של שיצלינג, ובביתה הוא פוגש גם את לייבטשי. החלום נגמר בתיאור הבוקר, כש'האורח' מתעורר מחלומו, ממשיך להיות מושפע מן החלום, מתקשה לקום ולחזור למציאות, 'ובכן שכבתי על מטתי ובדקתי את מעשי' (עמ' 362). אותו יום עובר על 'האורח' בכתיבת מכתבים 'שנשתיירו בלא תשובה מצווחים מתוך עיטופיהם ומתחים לתשובה'. אך לא לפני שהוא אומר על עצמו: 'ראיתי שלימיתי את עצמי' כמה ששייך לכתיבת המכתבים. כנראה שגם הכרה זאת באה לו בהשפעת החלום, שדרכם של חלומות לקרב את האדם אל עצמו. מסתבר שהחלום נמצא אתו כל היום, וכבדרך אגב הוא נזכר במלה 'שנלכטתי בה אמש, היינו שקרולקה גויה כשרה', ולקורא ברור שמלים אלה זכורות לו מן החלום, 'ונזכרתי שגיננדיל היא שאמרה כן, וצחקתי על הצרוף המשונה'. הפרק הזה, המוקדש לחלום, מסתיים בבכייטה של מרת זומר, כשנודע לה ששלוש הבנות של שיצלינג נהרגו. החלום משלים כאן סיבוב מלא בזמן ובסופו של דבר, מחבר וסוגר על מה שקדם לו ומבשר את אשר עומד להתרחש למחרת היום. כדי להבין את החלום, יש להמשיך ולבדוק את מיקומו בתוך הסיפור. יממה קשה עוברת על 'האורח' קודם ללילה שבו הוא חולם את החלום. יחד עם דניאל ב"ח הוא מבלה לילה ללא שינה אצל החברים החלוצים בכפר, כשהוא נלחם לשווא ביתושים העוקצים אותו ובעכברים, בפרעושים ובפשפשים שאינם משאירים מתנם בגופו. בדרכם חזרה מן הכפר לשכוש, נשבר גלגל העגלה שבה הם נוסעים. רק סמוך לחשכה הם חוזרים לעיר. עייף ותשוש מגיע 'האורח' לבית המלון. מחשבותיו רודפות זו את זו ומייגעות אותו. במצב זה של עייפות פיזית ונפשית בולטת התרופפות האסוציאציות. מחשבותיו לפני החלום דומות, במידה רבה, לחשיבה חלומית. המחשבות שהטרידו אותו באותו ערב, כמשתמע מן הקטע שהזכרנו — 'קרולקה גויה כשרה, היכן שמעתי מלים אלו? ומי אמרן? נשכ ונחשוב' — מופיעות בשלמותן בתוך החלום והוא נזכר בהן גם למחרת החלימה.

בדרך דומה עוסק החלום בנושא המחשבות המטרידות את 'האורח', כאחת התימות הבעייתיות והמרכזיות לאישיותו הקרועה. הנושא עולה בשיחה שמנהל החולם בחלומו עם רפאל התינוק, בנו של דניאל ב"ח. הילד הרגיש והסקרן, הרוצה להבין ולראות הכול בעיני רוחו, כפיצוי על מה שנבצר ממנו לראות ולחוות בפועל בגלל נכותו, מרבה לשאול שאלות. 'האורח' נוזף בו בחלום ביוהרה, הוא אינו מבין עדיין ששאלותיו של רפאל נובעות ממקור אחר ואין הן דומות לחקירות, לרציונאליזציות ולהתלבטויות האין-סופיות שלו עצמו. הילד משיא לו צצה ואומר:

אמר לי, הנח את המחשבות, אמרתי לו, ואתה כלום אין אתה חושב? אמר לי, אם אני חושב איני רואה.

(אורח נטה ללון, עמ' 359)

לכאורה, 'האורח' הוא סופר, ואמור לראות דברים מתוכו, כמוהו כרפאל, הנער החולה ברגליו ומרותק למיטתו, שנכותו מכריחה אותו להיות מעין 'בעל חלומות' ולחוות הכול דרך עיני רוחו. אלא שרפאל, ראייתו היא ראייה פנימית אמיתית, ולמעשה היא היפוכה של חשיבה הגיונית. רפאל יודע להבחין בין השתיים, הוא רואה מתוכו, וכפי שהוא אומר בחלום: החשיבה מפריעה לו לראות. 'האורח' שאינו מסוגל לראייה פנימית כזו של רפאל, מרבה לחשוב, והמחשבות הכפייתיות רודפות ומייגעות אותו. למחרת הלילה שבו חלם 'האורח' את החלום, הכול מתחבר ומתבהר בתוכו. הוא אינו מתקשה לגלות עד כמה מחשבות מסוגלות להביא למרמה עצמית. מחשבות כלשעצמן אינן משנות הרכה. הוא חושב לעצמו: 'בעולם המחשבות ישתנו הדברים', כאילו אמר, כך או אחרת, במחשבה הכול אפשרי. דברים אלו מחזירים אותנו שוב לערב שלפני החלימה, כאשר 'האורח' היה ממילא עייף ותשוש ממאורעות היום שעבר. מחשבותיו מתבלבלות עליו. מחשבה עוברת בו, שגם הימצאותם של החלוצים בכפר אצל האיכרים איננה ממשות אלא רעיון.

אלא אם נסתכל בפנימיות הענין הרי כל אותן הבריות הם רעיון ולא סתם בני אדם, כיוצא בהם אותו אכר, שמדבר על התכלית ועל לחם ועל אדמה.

(אורח נטה ללון, עמ' 356)

הוא מתכונן בקרולקה ומתקנא בה שהיא גויה כשרה, אשה פשוטה, 'יודעת את שטוב לך ופוטרת אותך מלחשוב מחשבות'. ותוך שהוא חושב מחשבה זאת, מחשבותיו רצות הלאה:

שמחשבות מייגעות, כמו שאמר שיצלינג חברי. מי שאלני על שיצלינג? רבוננו של עולם, כלום אין שום תקוה לזכור מי קרא לה לקרולקה גויה כשרה.

ושוב בהמשך, חוזר 'האורח' ומתלונן שהמחשבות מייגעות אותו. עייפות מעין זו המורגשת כעייפות פיזית לכל דבר, מוכרת כסימפטום נפשי במצבים של קונפליקט סמוי וקרע פנימי עמוק. במקרים רבים מחשבות כפייתיות טורדניות הן בריחה מהמקור האמיתי של המצוקה הנפשית.¹⁰

אומר 'האורח':

מחשבות מייגעות. ארבעים ואחת שנה עברו עלי ולא בא לידי לומר כן בא שיצלינג ואמר כן, והרי דבריו מקישים על לבי בכל יום ובכל עת ובכל שעה.

(אורח נטה ללון, עמ' 356)

מחשבות אלה של 'האורח' מחזירות אותנו לפגישה בינו לבין שיצלינג. מעניין לבדוק באיזה הקשר נאמרו הדברים. שני החברים נפגשים במקרה בשבוס, ועד מהרה מסתברת להם טעותם: 'האורח' סבור ששיצלינג נמצא באמריקה ושיצלינג סבור ש'האורח' נמצא בארץ ישראל.

אומר אהרון שיצלינג:

כן, ידידי, שנינו טעינו זה בזה. אני איני דר באמריקא. ואתה, אם רשאים אנו לדון מן הראייה, אין אתה יושב בארץ ישראל. ולא זו בלבד, אלא כשאני מסתכל בנו נדמה לי שאין בעולם לא אמריקא ולא ארץ ישראל, אלא שבוס בלבד. או אולי אף היא אינה קיימת, אלא שמה בלבד קיים. ובכן מה עושה האפנדי הזה בשוקי שבוס? — מה

אני עושה כאן? הניחני ואחשוב למה לך לחשוב?
מחשבות מייגעות.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 291-292)

המחשבות המייגעות מתייחסות לתלישותם הרגשית של שני החברים. אלא ששיצלינג אינו מתיימר לחפש תשובות לשאלות מטרידות והוא נמנע ממחשבות. ‘האורח’ – הסופר האינטלקטואל, מהותו, לטוב ולרע, נעוצה במחשבותיו. שניהם אינם שייכים למקום שאליו הם אמורים להשתייך, אלא ש‘האורח’ מגיב למצב זה של תלישות בחשיבה כפייתית מנותקת מן המקור הליכדינאלי של אישיותו, שיוצרת תגובת עייפות נפשית קשה. פגישתם בשבוס הופכת להיות סימפטומאטית למצב שבו שבוש מתגלה כאמיתית וכממשית בחייהם, יותר מאמריקה ומארץ ישראל. בזמן שהותו של ‘האורח’ בשבוס, נפער בתוכו קרע עמוק. הפגישה עם העיר, כמו עם אהבה ישנה, מסעירה אותו ומפרקת משהו בארגון מנגנוני ההגנה הפנימיים שלו, שמתפקידם לשמור על איוון של פשרה בין החלקים הקונפליקטואליים של אישיותו. מחיר הפשרה הזאת היה השטחתם של חיי הרגש ועיסוק מודגש במנגנונים המחשבתיים-האינטלקטואליים.

עתה, הופכת הפגישה עם שבוס להיות דומיננטית וגורלית, והיא אף מערערת על קשריו עם ארץ ישראל, על ביטחונו בפתרון הציוני וגם על הקשר שלו עם משפחתו. שבוס הזקנה והחרבה, ש‘המספר’ מגיע אליה כאורח נוטה ללון, חודרת לאט-לאט לחייו, מטלטלת אותו ומעוררת בו רברים נשכחים בעוצמה שלא ניתן היה לייחס לו כלפיה. המפגש עם שבוס הוא מפגש עם הגולה, עם השורשים הדתיים והלאומיים, שברמה האישית מתקשרים עם ‘האובייקטים הראשוניים’, עם אהבות וחוויות ראשונות וזיכרונות ילדות מוקדמים. זהו מפגש של חוויה אישית גדולה ומטלטלת, שבה כל זיקה אישית מתארגנת אצל ‘האורח’ במשמעות לאומית סמלית. הפגישה של ‘האורח’ עם שיצלינג היא פגישתו עם אותו חלק של נעוריו שהתהווה בשבוס הסוערת ועיצב את אישיותו. העיירה היהודית, שאז עוד לא עברה את טראומת המלחמה, היתה מיקרו-עולם שרחשו בו כל האידיאלים האישיים, החברתיים והלאומיים שרווחו בעולם הגדול. שיצלינג, שאיננו פילוסוף גדול אך

יש בו חוכמה ספקנית-ריאלית, מבין עד כמה הכול בא לו ל'אורח' משבוס זאת, ולכן גם אהבתו לארץ ישראל מקורה בה.

נטל חברי את ידי ואמר, אם כן אומר לך, כל חייבתך לארץ ישראל באה לך משבוס, מפני שאתה אוהב את עירך אתה אוהב את ארץ ישראל.

(‘אורח נטה ללון’, עמ' 293)

‘המספר’ שם דברים אלה בפיו של שיצלינג, הואיל ו‘האורח’ המקובע באמביוואלנציה שלו, אינו יודע, אף לא דבר חד-משמעי אחד על עצמו, על רצונותיו ורגשותיו ואינו מודע לפיכך גם ליחסו העמוק לשבוס. שיצלינג מביע כאן, כבדרך אגב, אמת פסיכולוגית עמוקה הקושרת את יכולת האהבה הבוגרת של האדם עם אהבתו את אמו, אובייקט האהבה הראשוני. הוא מעביר אמת פסיכולוגית זאת על מקום ההולדת של האדם ובמקרה זה קושר אותה עם שבוס, וכשיצלינג שואל אותו, ‘ואתה, חביבה עליך שבוס?’ עונה לו ‘האורח’: ‘אני עדיין לא הרהרתי בזה’. מנותק מידע עצמו האמיתית, הוא נשען על מחשבותיו בלבד, אלא שגם הן אינן מועילות לו עוד, אלא מייגעות ומעניקות גוון אירוני לדמותו שלו, שלפעמים היא מתנשאה על-פני האחרים ברוחניות יתרה ובאינטלקטואליות, ולפעמים חושפת את חוסר האונים העמוק שלה. כיוון שלפנינו אירוניה עצמית, היא יוצרת אצל הקורא מודעות למצבו הלא-מודע של ‘האורח’, ומאפשרת התקרבות והזדהות עם מצוקתו. עוד מעט יבוא החלום ויעזור לו לאחות את הקרעים שבתוך נפשו; יאסוף לתוכו את תודעת עצמו היתרה יחד עם היעדר ידיעת עצמו, שבצורה פרדוקסאלית חיות זו בצד זו; את החומרים האוטוביוגרפיים של חייו יערבב עם החומרים הביוגרפיים של אנשי שבוס, וכדרכו של חלום, יעניק פירוש סמלי לעולם הרפאים שיתגלה בחלום הבידיוני ואיננו אלא עוד רובד בעולם הרפאים של המציאות הבידיונית – היא שבוס, שבה מתהלך ‘האורח’.

כאמור, הפגישה עם שיצלינג מחזירה את ‘האורח’ אל נעוריו. מעיין של זיכרונות נפער בתוכו והוא מספר את סיפוריהם של קנאבינהוט, של זיגמונד ווינטר, מזכיר את בלומה נאכט, מקשר את קורותיהם עם

אנשים ועם זרמים חברתיים שונים שרווחו בעולם והדיהם נשמעו בשבוש: קומוניזם, סוציאליזם, אנארכיזם, ציונות ועוד. זיכרונות אלה, שהפכו תשתית לתפיסת-עולמו של 'האורח', מופיעים ברומן ובצורה מותקת בחלום, בדמות ציורים ונושאים מרוכזים, אשר מכילים בתוכם את המוטיבים המרכזיים של הרומן 'אורח נטה ללון'.

החלום בסופו הופך לסייט סוריאליסטי. העולם מתרוקן מאובייקטים ונותר בריקנותו.

האולם היה ריק. כל אדם לא היה באולם.

(אורח נטה ללון, עמ' 360)

החלום נכנס לתוך האולם הריק הזה ונפגש בו עם בדידותו. הוא פוגש שם 'אותו שאני מכיר ואיני יודע את שמו' בדומה לשימוש שהוא עושה ברומן בנוסח הדיבור 'אותו אדם', כשהוא מדבר על עצמו, וכבר עמד על נוסח דיבור זה ג' שקד.¹¹ הוא פוגש באולם הריק את 'האני האחר' שלו, חסר השם, כלומר – חסר הזהות, בדומה למגפרד הרבסט הרואה את עצמו בחלומו בדמות 'האני האחר שלו', כשהותו הפנימית אינה מוכרת לו, מנוכרת לעצמי-המודע ומתחלפת עם כל רוח. פעם הוא קבצן סומא בשתי עיניו, פעם הוא שמן הממשש בנשים, ופעם הוא תורכי סטמבולי שעניו מעלות ריח רע. גם 'האורח' נפגש בחלומו עם דמות רחוקה של יפוני ושל תתרי כאחד, כשפניה הפנימיות אינן מוגדרות ומנוכרות לעצמי-הגלוי שלו. השתנותה המתמדת של הדמות עושה אותה לאישיות בלתי-מגובשת, מחליפה פנים בהתאם לצרכים הסתגלותיים מידיים ומשתנים, ניתנת להשפעה על-ידי 'האחר' וחסרה עצמיות משלה (as if personality).¹² בהיותה 'האני האחר' שלו, היא מוכרת-לא-מוכרת לו, ולמרות ניסיונות ההתחמקות שלו מידיעת עצמו, התחמקויות האופייניות כל-כך למנגנוני הגנה המאפשרים לאדם 'לא לדעת', מוביל החלום להנחה של זהות ביניהם.

בכל יום פניו אחרות, היום היו לו פנים של יפוני ושל תתרי כאחד. בכל מקום יש הרבה כמותו, כאן בשבוש אין לו דומה לדומה.

כמו בחלומות, למרות מזויות וריחוקו, מכיר החולם את האיש הנוכרי הזה וקיימת ביניהם קרבה; כאילו שוחחו כבר בעבר.

מה היו הדברים שנתכוון להם, ומתי דיבר עמי ומי אמר לו כך, שהוא אומר כבר אמרתי לך.

(אורח נטה ללון, עמ' 361)

הזכוכית המגדלת שהוא מוציא מבין שערות ראשו, היא הציור החלומי המוחשי ל'עובדת' היותו סופר המתבונן בכול במכשיר ראייה. באמצעותו הוא רואה, חוקר ומתעד את העולם ומספר אותו בהגדלה. רק לאחר ש'האורח' נפגש עם 'האני האחר' שלו בחלום, הוא יצליח להתחבר עם כוחות נפש חדשים שהיו נידחים ובלתי-נגישים לו, והם יאפשרו לו לראות את העולם במלאות רחבה ואמיתית, ולא רק מאותה עמדת התבוננות מהצד, כמו דרך זכוכית מגדלת, אבל תוך בידוד שהזכוכית יוצרת בינו לבין הנראה. ייתכן שיש צורך לחפש הסבר, מדוע הוא מתאר את הדמות החלומית הזאת בת שלושים (ושנותיו שלושים פחות שנה או שנה יותר), כאשר שנותיו בזמן הביקור הן ארבעים ואחת. גם בביוגרפיה של עגנון, אפשר כמו בחלומות, נשארים 'שטחים מתים' ובלתי-מוסברים, או שזהו אחד ההיפוכים שעושה 'הצנזורה' בחלום כאשר היא הופכת את שנת הארבעים לשנת השלושים ובכך מקשה על זיהוי הדמות. מכל מקום, במקום זה שבו נערכת בחלום הפגישה עם 'היפוני התתרי' מתיישב החולם ועוצם את עיניו בחלומו כדי להתחבר עם ראייתו הפנימית. הדברים נקשרים אלו באלו ונסגרים. קרולקה מעלה אור בחדר כדי שלא יישב באפלה. הוא מבקש להישאר עוד קצת באווירת החלום: 'שמתי אצבע לפי ורמותי לה שתשתוק'. החלום מגיע אל קצו.

רוחי היתה ממוזגת, לא עצבה ולא שמחה, מידת ההשתוות היא מידה גדולה, לא בכל יום אדם זוכה לכך.¹³

(אורח נטה ללון, עמ' 361)

החלום הזה, כמו הרומן עצמו, אינו בנוי על פסיפס נושאי-הגלויים, ואף לא על הפירוש הסמוי של נושאים אלו בהקשר החדש שהם

מקבלים בחלום, אלא על הדרך שבה חווה 'האורח' את ביקורו בעיר הולדתו ושבה הוא מעלה מחדש את שאלות היסוד של קיומו. גם בויקתיו הפרטיות ביותר הוא חש עצמו כדמות ייצוגית-לאומית, בעלת משמעות שמעבר לקיומה הייחודי, החד-פעמי. ואמנם, 'האורח' עבר במסע זה לעיר הולדתו, חזרה רבת-משמעות אל עברו, אשר עוררה בתוכו משקעים עמוקים ביותר, והעלתה אותם על פני השטח. הוא יצא מן המסע לא כפי שנכנס לתוכו. הוא נפרד מן התלות הילדותית שנותרה בו ובכך ויתר על פנטזיות הגדולה הילדותיות, האדיפאליות והפרה-אדיפאליות.

הוא יוצא את העיר עצוב יותר, בוגר יותר ובעל מידות יותר אנושיות מכפי שהיו בו כשבא אליה כ'אורח נטה ללון'. תוך כתיבת הרומן הוא עובר מחדש את חוויית המפגש, כפי שחוה אותה לראשונה. אך רק כשמונה שנים לאחר התרחשותה, מקבלת הפגישה את עיצובה הסופי ומתפרסמת כרומן. כ'אורח נטה ללון' הגיע לעיר, כמי שבא להציל אותה, כמתבונן מן הצד ובלתי-מעורב בנעשה בה, וכמשתייך אליה יצא אותה ונפרד ממנה ומאנשיה. וכבר ציטטנו משהו מן הדברים שנותרו עמו בין כניסה ליציאה:

בריא ושלם בא לעיר ונתקנאה בו כל העיר, עכשיו חלש הוא מכל אדם.

(אורח נטה ללון, עמ' 374)

לאט-לאט נשרו מעליו מנגנוני ההגנה שאמנם שמרו עליו מפני מכאוב, אך תוך כך שמרו עליו גם מפני 'העצמי האמיתי' האותנטי שלו, שהיה קשור לילדותו, ליהדותו, ולחיותו סופר יהודי. ההתחברות עם חולשתו הפנימית ביותר, עושה אותו, לקראת סוף המסע, מחובר אל עירו ואל אנשיה ומחובר אל חלקי עברו שעד אז היו אבודים עבורו. לא מקרה הוא כי כל אותה תקופה היה 'האורח' נפרד ממשפחתו וחווה את אשר חווה עם עצמו בלבד, מתוך בדידות שהיתה הכרחית לו. תהליך נפשי מורכב ומכאיב זה אשר עובר על דמות המספר, 'האורח', מסופר בכוחו של כישרון גדול כתעודה ספרותית אישית ייחודית, אשר יש בכוחה גם להאיר יותר ממה שהיה את התהליכים ההתפתחותיים הרוחניים בין היוצר ויצירתו ובין המציאות והבידיון.

הערות:

1. ראה מאמרו של מ' ברינקר: 'שאלת האוטוביוגרפיות של סיפורי ברנר', מחברות ברנר, ג'ד, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשמ"ה. המאמר מוזכר גם בפרק 'חלומי של הרופא', הערה (3).
2. ראה א' באנד, 'שנות השלושים הנשכחות בביגרפיה של עגנון' 'הארץ', מוסף תרבות וספרות, 22.7.88.
3. היינץ קוהוט — מי שתרם תרומה חשובה ומקורית להבנת ההתפתחות של הנרקיסים במסגרת הפסיכואנליזה, ובכך תרם להבנת הפרעות האישיות הנרקיסטיות בביטויים השונים שלהן. ראה הערה (23) בפרק המבוא.
4. ראה לעיל, 'חלומי של הרטמן' הערה (14), מלאני קליין על מושג 'התיקון' (reparation).
כמו כן, לנושא הדיכאון, ראה: J.C. Coyne, (ed). 'Essential Papers on Depression'. N.Y. Univ. Press.
5. על החלום האקורדי בסיפורי עגנון, ראה להלן, הפרק 'על האופי הארגוני של החלומות הספרותיים של עגנון'.
6. ראה נספח — 'החלום לפי יונג'.
7. להלן, אנהג בשיטה של חלוקת החלום לחלקיו, כפי שאנהג גם ביחס לפשר החלומות האחרים. ראה לעיל, 'חלומה של בלומה', הערה (1); 'חלומי של הרטמן', הערה (16).
8. דמויות האחרים רפאל ואריאלה, המנוגדים כל-כך זה לזה, מתארות התנהגות מוכרת, כאשר ילדים בני אותה משפחה מבטאים את ה'חיצוני' המשפחתי על-ידי התארגנותם סביב 'ציר' מסוים, כאילו היו כל אחד רק פן אחד של מכלול התכונות הקיימות, ולא האינטגרציה שלהן.
9. לעניין מוטיב הבית, ראה: הערה (19) בפרק 'חלומי של הרטמן'.
10. בשנים האחרונות מרבים לדבר על עייפות כעל סימפטום נפשי ועל 'מחלת עייפות' (fatigue disease) כמצב שיש בו כל האפיונים של מחלת האדם המודרני, האינטליגנטי, האמביוואלנטי, העייף מההתלבטויות שלו, מאי-יכולתו להכריע ביניהן ומן השימוש המעייף במנגנוני-ההגנה המחשבתיים, כגון רציונאליזציות, אינטלקטואליזציות וכו'.
11. ג' שקד, 'המספר כסופר, לשאלת דמות המספר ב"אורח נטה ללון" מאת ש. י. עגנון', 'הספרות', אביב 1968, כרך 10, 1.
12. הלן דויטש תיארה מבנה זה של אישיות (1942) והוא נכלל בין שאר סוגי הפרעות האישיות הקשות. ראה גם הערה (8) לעיל, 'חלומי של הרופא'. דמותו של 'זליג', בסרטו של וודי אלן, בנויה על מבנה אישיות זה.
13. לעניין האמירה 'מידת ההשתוות היא מידה גדולה', ראה להלן, 'האופי הארגוני של החלומות הספרותיים של עגנון' — 'החלום האקורדי' בסיפורים של עגנון.